

«DROSCHAK»
REVUE MENSUELLE
organe
de la F. R. A. D.

ԴՐՈՇԿ

№ 11
NOVEMBRE
1927
PARIS (France)

«ՀԱՅ ԵՆԴՈՓՈՒԹԵՆ ԳՆԱԴՆԵԿՑՈՒԹԵՆ» ՕՐԳԱՆ

Մ Ա Ր Ե Կ Ա Ր Զ Լ

Այս լրատու է սասոր տարին ա՛յն օրէջ, երբ մի խումբ յանդուզն գաւաղերներ՝ ապտահինով պատերազմից յողանաւ ու դազազամ գինորներէ և նաւաստիներէ կտախտ ուժին՝ ստապարեկն Ռուսաստանի ժամանակաւոր կառավարութիւնը և ուրիշներով չքերով համաժողովրդական բաժնի բնարամ Մահմադադիք Ժողովրդ՝ իրենց կամքին ենթարկեցին Երկրագնդի մէկ վեցերորդ մասը կազմող յայնամասայ՛ մի կայսրութիւն: Եւ նաեւեւ իշխանութիւնը պահպանելու համար հաստատեցին այնպիսի կարգեր, որոնց համեմատութեամբ Ձեռնդի խումբ և Արդուզ Համիդի բունկալութիւնը պատուութեան կատարելատեղ կարող է համարել, իսկ միջնադարեան հաստատեցնութիւնը՝ անհասանելի իրէջող իրիցի ազատութեան տեսիլէտից: Միլիոնաւոր կենսիցի դրձեցին, մշակութիւնը ու անտեսութիւններ հողին հասարակեցին, ամբողջ շրջաններ ստորեկցին արեան ծովերով: 150 միլիոն ընկէլ ունեցող մի հահայ երկիր վերանեց բոտոտ ու վերիցմանատան, ինքազար մոլորանդութեամբ նետուց ընկերային փորձի սանձի մէջ, ծեծեց, ստրուց, նզուց և ջուլալեց:

Եւ այլ ա՛յն ժամանակ, երբ կատարել էր աշխարհա ստիկուտն յեղափոխութիւններէ յէկէ՛՛ ստանց արիւնձեղութեան ու զուհրի. ցարկան զա՛նը խորտակել էր. իշխանութիւնը սանցի ժողովրդի մնալը, որ սակազական խոնդախտութեամբ կիրաւում էր իր նոր, պատ կենսիցի հիմքերը: Ա՛յն ժամանակ, երբ Լենինի իսկ վկայութեամբ Ռուսաստանը աշխարհի անհասազատ երկիրն էր: Այդ զամենազատ երկիրը խորտակեց ու նետուց շարժաբանական պատերազմի ու անտեսական քառտի գրիքի, ուր կենսիցի դարձաւ գոթից և մարդ անաւոր՝ անարժէք մի փոշի կոյր ուժերի խալական բախումի մէջ: Յանուն ինչի՞ էր կատարուում այդ փորձը, ա՛յդ անուշի փորձութիւնը: —

Յանու՛ն ազատութեան: Յանու՛ն ընկերփութեան: Յանու՛ն մարդկային երկամկութեան:

Ի՛նչ ներքական գաղափարներ և որպիսի աշխարհակ ու հեղափոխ ստորաշտտութիւն

ստացան նրանք: Սրբի՛ք աշխարհիս երեսին իղկայր այսրան չէր նաստացել: Երբի՛ք սրբազան գաղափարը աշխարհի մասյլ վախճանի չէր հասցել ի՛ր իսկ նաստագոյնների մեղքով: Ինչի՛ կին ձրտում հոկաներիսկայր շրջման հեղինակները և ինչի՛ հասան այսօր: Տապալելով Ռուսաստանի ժողովրդական յեղափոխութեան ծնունդ հանդիսացող ժամանակաւոր կառավարութիւնը և զամենապատա իտրիքը փոխարինելով խորհրդային դրութեամբ՝ բուլշեիկները յայտ ունէին ամէն կողմ վտանջ համաշխարհային յեղափոխութեան խարսիչը, խորտակել զահար ու բուրմուռական կարգերը և հին հասարակութեան բնակներէ վրա հաստատել ընկերփարութեան լուսաշող քաղաքութիւնը: ԸՄՆԵՔ երկրաշուքը դարձաւ կը դարձնենք: Եւ, սակայն, ո՛րք է այսօր համաշխարհային յեղափոխութիւնը, ո՛րք է դրախտը: Վաղուց է արկէն, կողքերն անգամ տեսան սնակներ իրենց բուլշեիկեան յոխրտանքներին: Եւ ո՛չ դրախտ կայ, ո՛չ երկամկութիւն: Համաշխարհային յեղափոխութեան ցնորքները յօգս ցնեցին օժտոտի պղզեակներէ պէս: Աշխարհի ընթացքը պնայ բոյրութիւն այլ ճանապարհով, ջան Լենինն ու իր անակրտներն էին ցուց տալու, դնաց իրտան ընկերփարականների մատաննչում ուղիով:

Այսօր համաշխարհային յեղափոխութեան չկայ ընկերփարութիւն: — աւետում էր Լենինը: Տնտեսապէս յետամնաց ու աղէտ Ռուսաստանը չի կարող մեկնել, ստալաւոր մեծ պետութիւններից անկախ, իրականացնել ընկերփարական կարգեր, կրկնում կին կոմունիստները ընկերփարականների մեղքը: Եւ, սակայն, ա՛տ, համաշխարհային յեղափոխութեան յայտ վիժումից յետոյ, խորհրդային իշխանութեան ի՛սկ ճիշդ դարձել է զընկերփարութեան կառուցումը (Ռուսաստանում, միայն առական ուժերով, ստանց զբար պետութիւնների ժամանակութեան կամ անկացութեան: Գարուում ու շարժախան յեղափոխութեան բուր՛ք նահանգներում, իրենց ախրապետութեան տանները տարեկիսին, յայտնեկները պէ՛տեմ էր մեղքը մի ցատկի

նուս է մասնաւոր արտադրութիւնը: Հակառակ լինելիք և հետեւորդները թափած դերադոյն ճիշդեմք՝ խորհրդային արհիւմաքրութիւնը շտապաւ: Ընկերակարգան ընդմէջ, այլ ազնաւեց, զուհկացաւ, իբրացրեց զբամատիբական տնտեսութեան թուր այլանդակ ձեւերը և անտանելի բնա դարձաւ Խուսառտանի Ժողովրդական տնտեսութեան համար: Եւ այժմ զոյուութիւն ունեցող թուր տնտեսութիւնայի խորհրդային տնտեսութիւնը ամենաշնամակարն է, ամենից ակել անհամապատասխանը պետութեան և աշխատաւոր զանգամանի շահերի տեսակէտից:

Ենթոմարանները բանւորներին, յայտարարեցին հոկտեմբերեան յեղաշրջիւնները, հաստատեցին բանւորական վերահսկողութիւն արհիւմաքրութեան վրա, մտցրին է Ժամայ աշխատանքի որ — և այսօր քրտուարական վերահսկողութեանն յիշատակի անգամ մտաբաւած է: Գործարանի կառավարիչը տրից նախկինն է՝ ասիցն անունով, իսկ բանւորը՝ հուր կամակատար վարչութեան կամքի: Ութ Ժամայ աշխատանքի որը ծաղի է: շատ տեղը բանւորը բանում է 10-12 ժամ: Ընդունւած և ընդհանրացած է հատով աշխատանքը մի յետադիմական ձև, որի դէմ այնպէս պայքարում էին թուլեիկները: Վարձու օպիտաները քրտնիւմաքրականս պետութեան տնտեսական կենսեցի հիմքն է կազմում, և գործատէրը ձգտում է, որքան կարելի է, բանւորից շատ օգուտ ստանայ և քիչ վարձադրել: Բախտւել գործատէրերի և բանւորների միջև սովորական երեւոյթ է, և յաճախ տեղի են ունենում գործադուլներ տնտեսական հողի վրա՝ ճիւղ և ճիւղ դրամատիրական երկրների պէս: Գործարհուութիւնը անաւոր շափերի է հասել: Իրենց իսկ, թուլեիկների պաշտօնական տնտեսութիւններով մի միլիոն անդրոմներ կան օպերիտուարական ստալինի հանրապետութեանն մէջ: Արհեստակցական միութիւնները, որոնք կուլած են աշխատաւորի շահերը պաշտպանելու, զիաստորէն կառավարական հիմնարկութիւններ են, որոնք զկուլտուրում են պետութեան, աշխարհի գործարարից յանձնով և Ժառայում են իբր միջոցներ բանւորների հարստացման: Բանւորի անունը շահագործւում է երկրի կառավարութեան գործերում, բայց իրապէս աշխարհի ամէնէն ակելի իրաւապարհ, արհամարհան ու թշուառ արարած խորհրդային բանւորն է: Եւ զառն Նեղոյնն է Նշուած լինելի սնապարթ խօսքը: Թէ՛ ճիւղհրդային պետութիւնը մի պետութիւն է, որի մէջ ապահոված է բանւորների և ազգանների իշխանութիւնը: Բանւորներն ու ազգաններն այսօր ո՛չ մի մաս չունեն խորհրդային իշխանութեան մէջ:

Անոլը զիւզացում, յայտարարեց մեծաբարատ — և աւա հող կայ: Բայց Հողից օգուտելու միջոց չկայ, լծկան ու զուրթան չկայ: Եւ աղքատ զիւզացին քարպան է իր

նոլը վարձով տալ ունեւոր զիւզացում և ինքը զնայ մշակութիւն անել նրա մաս: Կարամատէրերի տեղ ստեղծելին սովիտյան ու կոմխոզներ — խորհրդային ու համայնակարգական տնտեսութիւնները, որոնց մէջ նստած կոմունիստ տնտեսաւարները շարունակում են կարամատէրերի վարելահերթը շրջական զիւզացիների նկատմամբ: Միւս կողմից, խորհրդային քաղաքականութիւնը զիւզում այնպէս է, որ տնտեսութիւնը զարգացնելու ո՛չ մի միջոց չկայ: Ինչը որ մէկը քարկալեց իր տնտեսութիւնը, ակելացրեց ցանքան ու տաւարը, խնդին յայտարարում է պետութեան, զրկւում է ընտրական իրաւունքից, Ժակը նարկերի տակ է դրում, նկատում է խորհրդային իշխանութեան թնամի: Այս պայմաններում ո՛վ կը համարձակի կառավարութեան զէմ զնայ և իր տնտեսութիւնը զարգացնի: Խորհրդային իշխանութեան զոյուութիւնը հիմնւած է զանգամաների սղջատութեան, սղիտութեան ու թշուառութեան վրա: Եր զոյութեան տասը տարւայ ընթացում նա ո՛չ մի թայլ առայ լճեց զիւզը և ակելի եւ քարդոցրեց ու խննեց հողային յարակերտութիւնները: Եւ զիւզում ինչ որ լինում է, լինում է թուլեիկների կամքի նակաւակ:

ԱՄիտլիս բանւորի և զիւզացու միբեատարիքը շարունակի նրապարակն աղիւկեց այս նշանաբանի շուրջ: Բայց երբեք և ո՛չ մի տեղ զիւզն ու քաղաքը իրարից այնպէս կարան չեն, զիւր բանւորն ու զիւզացու միջև այնքան խորք չէ, որքան քրտնորագիւղացիական նահրապետութեան մէջ: Խորհրդային իշխանութիւնը մեծ քաղաքների և երկաթուղացիների իշխանութիւն է և զիւզում տեղ չունի: Կիւրը նրան խորթ է: Կիւղացին նրան ստում է:

Գիւղը թուլեիկեան իշխանութեան համար արժէք ունի այն շափով միայն, որ շափով որ զնում է խորհրդային ազգանները և նախ է վնարում պետութեան: Կիւղացին հարկատու մեքեմայ է, կթան կող: Եւ աշխարհիս երեսին չկայ մի երկիր, որ նարկերը այնպէս ծանր և հարկային մեքեման այնքան դաժան լինելը: Իրենց տասնամիայ ինքեմակալութեան ընթացքին թուլեիկները հարկաւարածան գործը հացորին այնպիսի կատարելութեան, որպիսին նազագուրա է պատմութեան մէջ: Եւ ինչպէս քոնապետական թուրը երկրներում, այստեղ էլ ուղղակի և անուղղակի նարկերի Ժարկութեան մեծ մասը ընկնում է յունւոր, աշխատաւոր դասերի վրա: Բանւորի և զիւղացու արհիւմաքրութիւնը է ապրում և տուանում թուլեիկեան միւնիեմաւութիւնը:

Ա՛րջ ակտարին, խորհրդային պետութիւնը շրջաւ, և, սակայն, սակտրի ամենեց տեղի յաի մեկըր ծաղկան են Խուսառտանում: Չարտաշուրթիւնը զիթում է անօրինակ: Անհատ ակտարական — նշանաներ յանում

են սուսկի պէս և ժիլիոններ են դիզում: Պետական անկարգական չիմարտութիւնները, մասնաւոր, վնէւորացը նազդիսանում են ժողովրդի կեղեքման գէնքեր, շարաստութեան սարքի րեւր: Ձեռնադատ պետաններ չովանուտակ կտտարում են նըլչաւոր այլանդակութիւններ. առանձին մարդիկ, բարձր դիրք ունեցող կոմունիստներ և նրանց չովանարուաշարներ ուխու կոչար են դիզում, ապում չալար կեանքով, գինիբրտքներ սարքում, իսկ նրանց կողքին՝ բիրաւոր սովաւոր սնդորներ. չարիւր նշարարտը անպատան կեիւաններ, չորացած ստիւնքերով մարդիկ, մի կտոր շաղի չամար իրենց մարմինը մասնատող գետառա աղիկներ, տնչատակ թլւատութիւն... Երբէք բնիկային նախատութիւնները չեն եղիւ տնչրան ցալաւում և աղաղակող, որբան խորհրդային գրախաւում: Այլ մի տեղ արտարտը այնպէս նախանորջն անպատան, կամայ ու գրգռիչ չէ, որբան արմատարուգիւրացիական կեիլքում: Արեւելքի պարբաները, ու ցէ, նաատարեն Մոսկուայի անպատան կեիլքաներին ու աղքատանցներ կեանքիչնեբրս...

Վե րը դրամիւն. բնիկարական պետութիւնը կորէր չուերի գրամական շրմանաւթեան. գրամագլուխներին և գրամատներին աղպանացում բայց ալար գրամն է գլխատար շարժիչ ութր խորհրդային քաղաքականութեան ու անուտութեան, զոտ և անխան բուրժուական գրամը: Պետական գրամատներին կողքին բանում ու տարածում են մասնարտ գրամատներ. Սի խորհրդային վարիչները, ի պին տմէն տեսակ նաատարումներին, և քաղաքական գրամատներին չեմբերն են մալում, ու խոտի են պնամ բուրժուական տասարները, սոկի կուսերին երկրպագութիւն են անում գրամ ստանալու յոյաւով: Մի Մորգան, մի Կեւերցիկոյ, ամերիկեան կոմ անդիլիստան մեմարտարտ մի գրամատան Մոսկուայի չամար ալար չամ աւելի մեն գրամալութիւն է ներկայացնում, ջան նիւնթորքի ու Լոնդոնի բանարական կազմակերպութիւնները: Իրամը դարձել է խորհրդային պետականութեան կեանք անշրամեւոր պալմանի, որովհետեւ և՛ խորհրդային քաղաքականութիւնը, և՛ խորհրդային տեսաւութիւնը արժացում են միայն գրամատերական չեմբերի վրա: Ալեկուով մասնատը սեփականութեան ու գրամի ժքիտումով՝ սոչնեկիները արողորեն նաատար գրամատերական կարգերին և ոսկի նորթի պալատումներին:

Ալալուկ և ամէն տեղ: Խորհրդային կեանքի

որ մասն ալում էք աւէք — տարբեր բնեանը սկզբի և վախճանի միին: Ալարայ խորհրդային իշխանութիւնը բացարձակ ժխտումն է յոյար այն սկզբունքներին, որոնք կազմում էին Լենինի և իր գործակիցներին դաւանանքը՝ նոր տեմբերական յեղաշրջման սրբերին: Այնչէն չէ մնացել այն սրբերից, բացի մի սկզբունքից — ինչ զեով և ինի՞ն՝ աէր մաւ ու պահել իշխանութիւնը: Իշխանութիւնը բոլորեկներին չամար դարձել է ինքնանպատակ: Սի որովհետեւ իշխանութիւնը միթոյց է միայն՝ դալապարական բովանդակութիւնից, բոլորի ալքին տարբար մարտող նպատակից զուրկ, մի միթոյց, որ տակի ծառայում է անշատներին չուներին և փառատրական տնչերին, անխուսափելի կերպով նրա չալք աւալ է գալիս զգոմաներին ու չուներին բոխում, բորքում են կրգրը, սակղում թալմաներ, որոնք աշխատում են միմեանց ձեռքից խել կտալարութեան գեղը: Կուին տրում է զաղտփարական մե, միեղեւ անմեական նեղ չաւանդութեան է նրա մղիչ աղպուկը:

Ալալայոյ՝ աւա քանդորական գիկտատարութեանը արթուն դարակ կոմկար, որ իր տիրապետութեան տանկերող տարեկլիին պատակտում ու բաւանում նախամարտ մասերին, ներքին փաւթեան ու քալջալման արդատտիկ պատակի է ներկայացնում: Տրոյկի, Մաւլին, Ջիւովիկ, Բուխարին, և յաղպաթի ուրիչ մեն ու պտաիկ պեւեւը, սոթթեան թեկըով, կոփամարտի են յուեւել միմեանց չեա և նարամում են անխնայ ալ ու մաւ: Սի նրանց անողոր նարամներին սակ նարատում ու փչում է Լենինեան ձեաակերար, ջոնդում ու քալջալում միանեան ու ամքարատան կոմկուար, որ տար, տարի, տնեկիթի մղաւանջի պէս, թաւել է միլիտարար մարդկանց կրքերն և անչարքուն ծծում է նրանց արբունը...

Կոմկուսի պտաակտումը խորհրդային իշխանութեան արեւմտան է խորհրդանշում: Վերկրի շրման վերջացում է անփառուտակ Իրակներին զէղերն և արեան ծովերի միթով 10 տարի աներդաւաւ եա մաղպեց բարձունքն ի վեր՝ այն յաւտով, որ լանտակտարքից իր աղին կը քալեն լուսատու Նորիզոնից: Սե աւա, իբրան դլիին, կանդնած է անչատակ անդունդի մալքին: Նորքոն չկայ: Վերալարմ չկայ: Անդունդը անմալքում էր և՛ Անկումը՝ անխուսափելի:

Այս է պատմութեան անողոր գառատատար:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ ԵՒ ՀԱՅ ԲՈՒՆԵՒԻԿՆԵՐ

(Հոկտեմբերի մսին յեղաշրջման սասնամտեցիմ արք.)

Այսօր ամբողջ Ռուսաստանը բուշեկեման էլիսա-
նուքեման սասնամտեքը կը ստնէ: Միջնադարին բար-
բորքիները բաստեման վերջովը բաներ կը փոփոխու-
նորըջարկն զգրատեսչի սիբարակտեմանը սկսանքն: Աս
զուգ պիտի տեսնեք, թէ ինչպէս բուշեկեման
ամբողջ աշխարհը անընդհատեման արժուեկով պիտի
կայտարարէ իր սուրբամտեման տասնամեակը այլ
հարայնըջաներու մէջ ծանկեղու համար այն մեծ վա-
րը, որ որք եր կը շրջակ Եւրոբարդեման Միութիւնը:

Եւ, սուրբայն, ըրան կերկարէ խորըբարդեման իշ-
խանութեման կեանքը, ա՛նքան սակն կը հանձնատայ
անոր հմայքը: Մտտիս հետահեղ պիտիկոր կը մնայ
իր հաշուաւթիներն մէջ:

Պատուամեր տայու ե կըսպիտը հիւանդու շքանը
շատոցը անցան է: Հիմա թանկերտան կը արուստ խոտ-
անմեմերն ու իրազարուս կըրողներն իրանկանայնուս
շքաններն մէջ: Միջնադար Եւրոբարդեման Ռուսաստանը ոչ
միայն իր աստիպարան միջնադարին յիպոփոսութեման
հարկարաններն կնկեմ է, այլ ե պարտուս է
ներքին կեանքի իր հիմունկան նախանուսութիւններու
մէջ: Աս արայն բուշեկեմանը թնկեմարտեման կարգ
ու տարբէ բարբ փոփոքը կ'սմ կը մնայ իբրև մաշա-
նկար ու իբրս հակասող կարկտաններու կոտոր, ե
կ'սմ... յանգնան են մեզն ծանօթ զբաժանարկալիսմ
մասաւորման:

Այս վերազնահատութիւնն ու անհրաւարեկի բա-
ցառակու փերաբերմանքը թղչանուսը հակամարտ
անքննն է: Իբր այլ խողոս Նշանագրութիւնը կարգն են հայ
աշխատատարութեման համար: Ռուստեման իրանկանու-
թեման պաշարի ստանցքը ընկերներն ինչիբրներու
շքոյրը կը գտանայ, իսկ հայ իրալիստըրիներ անկալիմ
պոնտարոսան կը մնայ հայկական հարցով:

Եւրոբարդեման Հայաստանի փոքրիկները, իբրև հիւ-
տիտ մեծադարեման փոխառուցներ, պիտի կրկնեն ու
ցառուանեն, թաւերտեման անարանները պարզեկով
բաշարեկով ու Երբակեման անքնն ընդուն ստորմ
բաշարութեման արքն: Սակայն, այլ բարձրութիւնը
անարտը արերն մարան նման կողան ու կերթանը-
կեղծ մարն, կըր բուշեկեման արքն Յիմաստանի յե-
ղափոխութեման կարայններու արքնութեման կըր կրն
անեց:

Հայկական կեանքն արկանող հարցերն կ'ուսու ու
հայ ցանկաններու մասաւորութիւններն ու յուզում-
ներն անկան, այս կրանեկները պիտի շարտեմանին
ինչպեղանքն զերը լրի հասարակ ուսակեման լարախա-
ղաքի հմայքը: Եւ այս տարի ես արքն յայտարարեմ ե
լրսը հայ մուղղորդն, որ հայկական հարցը յանձն
է ե գրայնեմ լուսն այլ ետ...

Որքն արքնը արքնարտեման բուշեկեմանը թեման
այս հարցողանքն սակ չեն, բայց հայ բուշեկեման
անհրաւարեկալիստը անքննն է իտեմ հայկական հարցն
մարն, հասանարք իր հարցանք յորքերնով նոր
փաստ ու պատկ մը անկնջեման բուշեկեման տասնամե-
կնն:

Հայկական տարբ տարայն ստանակատարութեմանց,
հայ մուղղորդի ե հայ բուշեկեման կուսակցութեման
արնն ցցան կը մնայ հայկական հարցը, որ մեր նախ-
արայնին կեանքն անցն կը կարգն: Իսկ հայ բուշեկե-
մանը այլ ստանցքն գորսու են: Եւ այլ է հիմունկան
պատուսը, որ ստեմ կը ներկայայնեն անքննն թող
կայտարարութիւնը հայ կեանքն մէջ ե տարեկան են
հայ մուղղորդի բացարձակ մեծամասնութեման հախ-
կրանքն: Անքնն անքննն միջ մը մարքն, ստանց ար-
մաս արքնը: Հայ հասարակութեման կուսական մէջ,
հայ բուշեկեմանը կըրուսութեման անքն արքննն որք
մը չէ, այլ պարզ մեծամասնութեման բուշակարութիւնն
է, որ կեանքն կը մնայ մէջ կողմն ուսակեման արքն-
պետութեման ե միս կողմն՝ հայ մուղղորդի իրական ու
կայտարարական ուրի մասնակարտը համբերութեման
չուրէն:

Բաշեկեման կուսակցութիւնը կ'որք տարի է, որ
ուսակեման սիմնեքու ուսմով կ'անն ե բարձրմ է փորքն
Հայաստանի պիտու, իբրև անքն գերադարն իրանու-
թիւնը: Այս կըրարանայ իրանուսութեման իրանն չէ
արքնն հայ բուշեկեմանը, ե անքնն այսօր, կըրկրն
սակն խախուս հիմունկ փաս կեանքան՝ կը ցնան
տակարարութեմանը:

Եւրոբարդեման Միութեման մաս կողմող արքն հան-
րապետութեման մէջ բուշեկեման կուսակցութիւնը ըստ
հոսիւնն է բոս արքայնին նկարագրը, ա՛նքն թող չէ,
որքան հայ բուշեկեմանը հայկական իրանուս-
թեման մէջ ըրհ հարապակն ե ներքին Հայաստանի մէջ
մասնաւորպէս: Արքնննն ու մէջ հանրակեմանութեման
արքն գրուս չեն հուզայնին անբարդացման ե ազգոտա-
րանման այն Երապող ինչիբրները, որքն հայ մուղ-
ղորդի ե Հայաստանի կեանքան պարաններն են ե
կրնան զարմանեի ու յանձնի վերք իբրև ինչիբրներու
անբարդական կարգադարութեմանը միայն:

Հայ Բուշեկեման կուսակցութեման արքնարքան
վիճակի հիմունկան պատուար հայկական հարցն է:
Հայկական հարցն անքն գրանու՝ կը կ'անուսն միայն
Ն. Յ. Բաշեկեմանութեման կամ անհրաւարեկեմանն
նքնննն կեանքն մը յետայ: Հայ բուշեկեմանը միս
փոքր հասարակեման հետ հասարակեման կերպարանե-
ցնն ինքն արքնարքան կեանքն (հայ բուշեկեմանը գոր-
դացման տեսակտն) միմեմ 1917-ի հոկտեմբերեման
յիպաշրջութիւնը: Սակայն, միւս մարքնն արքնն: Հայ
կեանքը արքն իր անուսարքով:

Բաշեկեման յեղափոխութեման տամ, հայ բու-
շեկեման հասարակ հայկական հարցը կ'անուսն ե
Տանկարահարատեման ինչիբրն արքնարքանը հայ արքն
մուղղորդն շարտեման հետադարձը կը կ'անուսն,
իսկ Ն. Յ. Բաշեկեմանութեման արքնարքանը զորքն
արքնով արքնարքան հարցն, հայտարարէ հայ հայկական
հարցն ինչիբրտարութեման, ե կը յայտարարեմ, որ
հայկական հարցն ուսակեման հարցնննն գորքննն

լուծի ցանկ որ Հայաստանի ընդհանրական խոչը տար-կար ստարները կը կազմեն:

Արդևն, շուրջ քան ասոր անդուհուստ, հայ բու-լեիները Քասառ մայրն Թիֆլիսի, Կապուկի և Ռուս-կայի Համաստատան Սոց-Ֆինանսական կոցմ-կերպու թիւներու մէջ: Անտան ու անկարգը մայրն Նախկին Կարաբան կնակն, կամ աւելի շխտակ, միացան ամեն ազգի ընկերակցական հաստիքներու հետ Կարանցին Է. Յ. Գալանցիները և արեւը զլարեցին Նախկին կնակի գարգացման համարն վրա:

Գաւառական անիւր շատ արդգ ցարձաւ:

Ռուսական ինչպիսիոսեան շնորհիւ ազգերու սպասարարութեան ինչիցի Հրատարակ կուտար, և կը պատահեր արդ յիշարհիմունք: Ռուսաստանի քաղա-քական կնակը կրթեալուր զէպի Ռուսաստանի Փետ-րոսովուն: Ընկերակցական կուտակցութիւններ շնչա-տալ կերպովն ազգայնի կարցի լուծման, կամայ, անհամայն: Ազգային իւրը ինկղցին կը հարկադր:

Այս յարան արեւուն կատարեցաւ հոկտեմբերեան (բոլշեպիկեան) յեղաշրջումը, որուն առաջին աղբիւնքն այն եղաւ, որ Ռուսաստանը քաղցանալ փոր ազգերը կրնը զերնը սնկոխ նշակեցին, իսկ բոլշեպիկները արտաւան քաղաքացական պատերազմով, կատարան իրականութիւնը հարկադարար կրեղանէն՝ Հըռ-տիկովը ազգերու Քննարդման սկզբաւցը, իրքի քանկապարտութիւնը բոլշեպիկի:

Ուստ բոլշեպիկները ինտանտիական զուխ զալով, հայ բոլշեպիկներն այ շուրհի կրնա յան, միշտ կարան այն Նախնէնքն և հայ ժողովրդին:

Այսպէս, 1917թ. հոկտեմբերեան յեղաշրջումով նոր էջ կը բացէր հայ բոլշեպիկան կուտակցութեան կնակի մէջ և զայն զմէ յանդիման կը զներ իրն սնկոխ տունի նայնական իսրըցին:

Պառ մը բովոյսի անձնորք մը կնտնից հայ բոլշե-պիկեան կուտակցութեան տասնամեակն աշխատանքի վրան, տեղեկու թէ ան ի՞նչ փեր կատարից Նախկինի Հարցին մէջ, և թէ՛ ինչպէս իր ինտանտիական կամ շարանաւորութեան անկարծանելի Հարաններ Նա-սացը հայ քաղաքական վերանմուծըցին:

Որովոյսի կարկն ըլլայ գիտնալ թէ՛ հայ բոլշեպիկ կուտակցութիւնը ո՞րքն սկսան է և ո՞ր յանչան է, մէջ կը բերն Հասուած մը այն զնկարգարէն, զոր Լուկանէ և Վ. Տերեան ներկայացուցան են ժողովը-րական գարնամարտերու խորհրդին 1917թ. նոյեմբե-րեան. «Տնտեսականաստանի մասին»: (Այս զնկարգին ին-տան յոյս տեսն է Լենինի զնկարար Տանկաւարասա-նի մասին:)

Այս զնկարգարիքը բառ թիւներն և ին զարնակցական զնկարգարիքը մըն է: Անորոշութեանը լինը ուղիք քրապիլ, թէն այլապէս նետարբարկան է:

Միտան փորը Նասուած մը մէջ կը բերն ցոյց տալու թէ ինչպէս հայ բոլշեպիկներ՝ մտնալով իրենց քանն տարան անցաւը, Նախկին Հարցին արդն կը գտնուային, և թէ՛ անոնց զիմուքի եղանակն ու պա-

նակները ո՞րքան նման էին Է. Յ. Գալանցիութեան միջին աղբ կատարած աշխատանքին: Անոնք խարխալ հայնակելով միջապայան զիտանադիտութիւնը, կուտ-րին կը խարխէին բոլշեպիկեան զիտանադիտութիւնը, և իրենց կարգին կը խարխէին այն ժողովրդը, կոցմ-տուծման Քիւրը ներկայելով հայ ցարգաններուն, ամեն ուր որ կոցմակերպու թեան և կնտանակու թեան իշուց տեսնէին:

Վ. Տերեանի աղբ զնկարգարիքը պարզելով հայ ժողովրդի անցնալը, պաշարները, կատարելը և զի-տանադիտութեան խարխալութիւնները և կոնքնելով հայ ժողովրդի ինքնորոշման տեսակէտ վրա, կը լա-րանակէ:

Մենք, հայ աղբար-ընտաններ (բոլշեպիկներ), հա-տատ գիտնը, որ միտ զնկարգարիքայնական ինչպիսիութիւնը և թանարիտը ան պարտ դիտելիքի կոտորարկան անցնա-մը կարց է պատանքին թեմն սուտան այն կոցմ քանոց մը տակնայն կարարիքին և բունն քանց վերքեր: Մենք միշտ մտնապոյն իր սոյն այս խոյն հայ զնկարգարիքի և թանարիտի մասաներն, միտ խարխէն մը այն պատարները, որ պա-տան: Եւ քանց Նախարարանտան և թարձանական կուտ-ցութիւններն ու միտ ներպայն ինչպիսիութեան զիտա-դիտութեան նկատմամբ, ուշ և յեղափոխական զնկարգարիք կոտորարկման նկատմամբ, որ կուտիցի կը կազմէ կոցմ-ները ինչ կերպովն զիտանութեանը:

Մե տես Լուկ Է. Վերկուց, քոլի, երբ մեք հայ մա-տաներն կարց մը ան՝ ազալականն թանարիքի և զիտ-արգիքի կուտարարիցի և Հաստատուցի նաւասցը, որ իս լի խոր մը, կը սայ մեք ազալութիւն, որն ապարհին կաւուն էր միշտ այն և որ իմայ քոյց այնքան արն և ազնուք էր թանի:

Պարց է ինքնի, որ մենք, հայ բոլշեպիկներ, մի քոլի սկսով մեք կոնքնում, որ այս անկող. մենք մեք բունարգիցին և զիտարիքին սասմ մեք ինկոխն կշտարարիցը, բայց և ախու մեք թամ է, որ մեք զնկարգարիքն ու ընկերները, որ այն ինտանտան զլարին են անցն լազարգարիքն կոնքնա-նըք — կոնքնադնին մեք անէ անցն ինչը (ընթացումը ին է Կ. Ս. 1 և կոնքնիցին մեք, կրէ Շարաւոր քանէն այն իսկ Նաստարին, մի զնկերն, որով Հաստատուցի թանարիտան և զիտարիտան կուտակցութեան Հաստատ մայրարիքը՝ մոտ-ուս աշխեկու, թիբարտայիքի ձուտարքի զիտ ազալին լա-կատար ինտարուս և միտանտան ընթացի, որ ժողովրդու-կան կոնքնարիտ կուտակցութեան անտան մայրարիքը՝ մոտ-ուս աշխեկու այն կրաշիքները, որան հոգնարաստանի հայ ապարհարիքութեան առաջին ինտարուցին ինկոխն Հաստատու-թիւն:

Այնպիսի երաւիքի դիտ լինը բար Նախերն կարցինք զերպատար: Հաստատութեան անցնումը, ինչպէս, թանի ինկող Միկոլայեան և Տանկաստանի միտ կոնքնը անտանտան-նըք, անպու էլ Ռուսաստանը անտան փոխարաններն էր նրան, որոք կարցին էն Անրիկան և այլ երկրներ: Միտն այս կրաշիքները ապուսդնալ, զնկարգ քոլիքի է իտան Հոյաստանի ինկոխն ինտարուցին մասին: Այնպէս բարը զբոլշեպից հայ ժողովրդի ինտարուցին մասին դիտն Լուկն իրքն քոտարքի իտան ինք: (Նորթ, 1920թ. № 5-6, էջ 413):

Ոնչպէս կը տեսնիք այս մէջերումէն, ասոր սարքի սասմ Տերեան և ընկերները իրենց տակն քանցն ինչը անրացնելու համար, Նախկին Հարցին անորոշական լուծումը կը գտնակին ժողովրդական գարնամարտե-րու խորհրդին և կոնքնին այս կուտակցութիւնը հա-

*1 Մարտի 10-րդը. 1920թ. զիմ 24-0 էջ 418. (Մտան) Արցունք. 9 Մտնակցումը յայտնի:

բանան կազմակերպութիւնը տարաբան, ու երկրորդ հոսանքն զտակուցեալ, թուրքերը ուսանելու թիւսդ զբանով, Կարսի զրտ յառաջանալ: Եւսան ու թուրքը ձեռք ձեռք առնի Սելվրի դաժնագործ յոյեան Հայակերտ, աշխենք թողնելու Վարսի միացեալ և անկախ Հայաստանը, որու մասին այնքան զարդարեալն իր հասելն ինքին և Տերթակն և զգեղեւտանքը կը զբարտաբանեն Քրքարկան արշաւանքին հինգ անգամ, ուսանան բանակը և անոր զործակցող նայ բոլշևիկ լրտեսները բնագործացնին Հայաստանի կարեւոր մասերն և իրենց յարձակողականներով մէջքը կարեւորցին նայ ժողովուրդին, երբ ան իր խաղաղ հուշի մէջն էր:

Խնայեմք դատ, ամէն մէկ Հայաստանցու տկամքին տակաւին կը նշնէին այն խոստումները, որքաւ Հայ բոլշևիկները կուտային Մայիսեան ազատամարտիկան ասան, Տանկաւայաստանը ազատելու Վարսի կարծիքը ցրեցրելու միջոցաւ: Տակաւին կը յաւնի այն ազդեակները, որ կուտային Բազուռնի, ՔԷ՝ սեղադարականն Արարեւելու Չարաբաղը պիտի կը ձեռքարկան և բոլշևիկեան Հայաստանին, ևն. ևն.:

Տարա տարի է անցեր այն օրքն, երբ Հայ բոլշևիկները, Ռուսիին անդամ ըլլաով, Հայկական Հարցին տէր իր դատակային Մտաւ ըլլել, ու հիմք կը դնէին զգեղեցողութեաւ և զհեղեմներու: Իսկ ետքը տարին կը թուրքի այն օրքն, որ Հայ բոլշևիկները, քաղաքական թաղով մը, փոքրիկ Հայաստանի էշիանութիւնը իրենց ձեռքի մէջ առնին: Եկան բազմեան այն յուշի վրա, որու գոյութեան իսկ չէին ընդունէր: Անոք եկան տէր դատաւարու Հայ Հայրենիքին, Հայ ժողովուրդին և անոր հետագայեան կենսական խնդիրներուն: Անոք եկան խոստումներու նշան Ներշնչով մը, որ Ռուսաստանը պիտի իրականացնէ իր կարծիքը զբաշխ ամանամով: Անոնք իրենց ձեռքով խորտակեցին Հայ վերանկող ուժը և յուսահատ շարժութիւններուն անեղծցին թէ թուրք-թախարական նշարարութեան վերջին գեղաւտամով Հայկական երկուցը պիտի գարմանէ... ևն. ևն.: Լինա ի նի կը տեսնեցք:

- Տանկաւայաստանը դատարկ է և անոր Հայ ազգարմուկութիւնը տարա երկիրներու մէջ կը հիմքի:
- Նախիջեանը 1920-ի բոլշևիկներու գրաւման թերութեմ, աչալա թախարակներուն է և Հայաստանի մասը չի կարգեր:
- Չարաբաղը Արարեւելին կը պատկանի:
- Անապատագը Կրասուտին ձեռքն է:
- Առաւելուն և Կարսի նահանգը թուրքերը գրաւեցին, և Ռուսաստանն ու Հայ բոլշևիկները եկեր

լին իրք թէ այդ մասերը ետ տանելու, մինչդեռ վտակարացնին և թիւսանին անկէք ամբարացնին:

— Հայ ժողովուրդի գեղեման ուժը ցրամ է և ժողովուրդը սակաւին կը գիտեմարտի:

Ազգայնացեան զորքը ոչ միայն Հայ բոլշևիկներու թիւսանքին արժանացան է, այլ և անոք իրենց ժողովուրդն տարան տանկուայ գանգամները Հայաստանին շէրու և ազգային ոգինը ցրելու ուրուպարու մասունքն անքին:

Կը մնայ արաբալայ փոքրիկ Հայաստանը, որ կարգեան էր Դաշակուցութեան գերազան ճիշդեցն շնորհի, որ կարգաւարան ու մե ասացան էր որքաւ Հայաստանը, Հայ գիմարով: Անա, այդ կարքը եկան Հայ ժողովուրդի ձեռքն առնին, իրենց խոստումներին և ոչ մէկը իրականացուցին և ոչ մէկուն աչ իրականացեան կարեցին: Եկան ու մեր կենսեցին տէր դարձան իրենց դաշակեղք ուրուպ շնորհի: Ու զիս ողորմէի Մարզիկ կան, որ կը մտածեն թէ՛ անոքը եկան Հայ ժողովուրդը փրկելու...»

Ըստ Մակեդոնեանի և ըստ թուրք բոլշևիկներու՝ Հայկական Հարցը լուծեան է ներկայ Հայաստանի գործարկներ, Միջնդին Հայկական Հարցը գործարկին անք թովանգակ Հայութեան Վարսի և այն աչ շատ անքն տար ու շատ անքն հրամայական, զուն անցեալ ազատապարական շարժման շնթագրին:

Դուք, պ. պ. բոլշևիկներ, տարա տարալայ անեղեւտութենէ յետոյ, կարող էք մեր ուսերը թօթել և յայտարարել, որ Հայկական Հարցը այնչա գոյութեան լուծի: Դուք կրնաք միջխարել մեզ, այդ անեղեւտեան անքին, Երեսանի մեր շիւսան ստուններով: Բայց գիտեցք, որ Հայկական ազատապարական թուրք Հարցը մեր ստուններու մէջ չի խելուցրի:

Ան Հայ Հանրային քաղաքական գարգացեան ստանեցն է: Եթէ կուզէք միս ռսիմ ստակի կողք ամբարանի, ես պիտի երթաք տարա տարի և իւրաքանչէր Տէրեանի զեկուցումը և պատմութիւնը: Պէտք է իրականացնէք մեր խոստումները և պարտադրել մեր տիրան Միայնի, որ գործադրէ այն թուրքը ինչ խոստացեան ու յարապարան է մամանակին: Այլապէս, մեր թուրք Հայկական Հարցն կտրան պիտի մնայ, ու գուցէ միտա տարա պիտի նկատուր Հայ ցանկաններին: Իսկ Տէրեանի նամքան թունը, ի՞նչ տարաբան, կը նշանակի Դաշակուցութեան ուղին թեղարկել... Ե՛րբուրդը բտան է! — Եթէ կուզ զայսանա ժամանակը, ժամանակը թեղ պիտի սարան: Երբ դուք զնաքն լուծի կայկական հարցը իր ամբարդարեան մէջ, կայկական հարցը պիտի լուծէ մեզ... Կ.ՍՄԱՐՆԻ

Չերքակալութիւններ, բանու, ամար

(Խորհրդային իշխանութեան տասնամեակի առիթ)

Թեալ պատահական երեւոյթ չէ, որ Մարքոզային իշխանութիւնը, իր տիրապետութեան տասնամեակի նախօրէին, միայն է մի այնպիսի բունութիւն ու Հայաստանը, որ զայն ախմաշուց իշխում է նախափութարարան օրքեր: Երբան էլ բոլշևիկները Հոկտեմբերեան ամսուհատարութեան առթիւ ի յայտ թերն իրենց անտեսական շարժումները, քաղաքականացան շի-

ւարարութիւն և արտայնն ու երբին շարժմանակները, մի բան մտած է անհեղքով — այն, որ Կրեմլի և ժողովուրդի մէջն տրտամ է անեղեւտեղ անկողնու, որը զնայով անքն ի խորտակել: Անչ անըղտան է պատեանը, որ Հնչեղ սկզբից է վեր կրնայ տիրապետութիւնը պատկանելու միակ մեր բոլշևիկները Հայ մարզը ևն թուրք ժողովուրդը, որ արարեցն էն անեղեղ

կերպով ու յամառութեամբ: ՍՅԼ փորձերը թէկուց
 համատար կերպով թելել Հայաստանում տեղի ունեցած
 հարմարեցմանը, թերևս այդ բանում համոզման տե-
 հալաբանս իրզկատաներն անպատ, որոնք չարտակալու
 են խորհրդային երկիրը դիտել վարպետային ակնոցնե-
 րով:

1921թ. փետրւարեան սպասամբութիւնը և նոր
 տեսակեան զարգացմանու, թեան կերտումը բաւա-
 կան զգաստացրելի են յայդ յոյժեկիներն, որոնք Հար-
 կուզում են ինքուցրին իրենք ենքրին զարգացմանու-
 թիւնը: Առկան, այդ կարծ տեսել, զիս շատ հարե-
 ներ կային մարտելիք: Ժրայն յարմար պայմաններ ու-
 յարժք էր պէտք: Գարնաները բաւական նպաստակա-
 յարմար դարձան, երբ նոյն թիւ յայդին Հայաստանի
 հանրայն կառավարութիւնը տարիակց թողնել նաև
 Նազիկուրը: Չէկային մեղաներ այլ ևս կաշկանդող
 շխար: Եւ նա սկսել լինելի կը դատարանում նկուզները:
 Այնանն արդէն մերթապալում էին յարմարութիւն մարդիկ-
 Ստակի Քորտաներ, Միթիթար Տէր-Արքայականներ,
 Առեցեան եղբայրները, Կանաչակները, մի խումբ
 ուսանողներ, որոնք ձէլ՝ Լեւոն Փարաւաններ, Սուրբն
 Մուսիսեան և Զուհեմը: Բացի մի քանի ասանակ
 զիւզակցներէն ու մասուրակցներէն, Չէկայումս էին
 նաև մի խումբ սպաներ, որոնք մերթապալել էին զՄեր
 զարեկները երկուց ևս համար: Իրանք ձէլ էին զնկա-
 նար Հասանօղլույաններ, զԵրզնկայեան Օրբէլեանը,
 զԿիտակեան Փոզոսեանը, տեղակալ Գարրիկեանը և ու-
 ռիւրիները:

Իսկ իրանք զիս մասնակի պարտքեր էին: Շու-
 առով յուշարտա տակից են նաև լայն՝ ցանկաւային
 մերթապալութիւնները:

1921թ. ամանոր յայնոր բաւական եղան էին լինել
 շատերազնուզարիական կառավարութեան մասն զաշ-
 անակի Մուսաաֆա Բիճալ-Կալային: Սրբէտի կարու-
 ճանան անարգել, Հայաստանի վրայով պղտիթիւն
 հասցնել: Անգորային և սպայտիկ նրա թիւկիները,
 յույժեկիները փորձում են մի վերջնական և ուժեղ
 հարեւում ողջացնել ճիշակացութեան մնացորդնե-
 րը: Չէկան պարտիկացիք և տարածում, թէ զանկա-
 ցակները զարգանի խմբեր են պարտաւան և Հայաս-
 տանի խորհրդայնացման ասպիտակ տարեկանք որը՝
 նոյնտեղի Են-ին պիտակ և պատասխան: Եւ նոյնտեղի
 կէտերն ամբողջ Հայաստանում տեղի են սեննում
 ցանկ: անային մերթապալութիւններ, որոնք ասանակա-
 կան սպանակի մեկեր են սանտում Երեւանում: Առա-
 տակց միջնու կէս գիշեր փողոցները և անձրոն
 մերթապալում են, կարեկի էլ ասել, ոչ-կամուճիտ
 բոլոր տարեկան: Այ ժիայն Չէկային լինէր, այլ և
 հեկայ բանոր լեցում էլ բանտարեկաններով: տեղի
 զարտութեան պատճառով սարկան են լինում մէկ
 մասին հետեւեալ որն իսկ այդ արժեպիկ:

Ձերթակալաններն մի մասին մի երկու շարքի
 յետոյ ապրանքին, նախորդ զարար խոստում անե-
 լով, որ Հուստանորի կը լինեն հանգիւ իշխանութեան
 մէկ մասին էլ զեկանները սկզբին արտերցին Պե-
 տրովիկ: որոնք վերջ ինչում մասուրակցներն ու
 սպաններն էին, մի խումբ էլ նոյնինքն կամար որպաներ
 (Ալեքը, Արարան, Մայան և ուրիւրիւր): Մի խումբ գրա-
 շարներ էլ, որոնք ձէլ նաև զՆեաշտակուց զարտա-
 ցող Ալեքանը: Իսկ քանի անք Չէկայում պահելուց

յետոյ, ներս մարտիկն: Իսկ ուսանողներէն իր-
 քանչիւրը ժամ տարի ու կէս քանո նստել:

Մի պահ կարճեց, թէ աճը ինչ վերջացաւ ու
 խաղաղեց: Առանձին ուշադրութիւն չէին դրաւում
 ու խաղաղեց: Առանձին ուշադրութիւն չէին դրաւում
 նաև ու կէս քանո ստանդարթիւնները, որոնք միշտ էլ
 կողմ են ու կը լինեն: Չէկան կը արդը պատում կա-
 տարան էր համարում: Դաճակցութիւնը Փիլիպոսեան
 այլևս զարգան էր սպելուց: Մնում էր, որ թեկան
 էլ զարգացմանուցեան մեղանք նրան: Բայց, յան-
 կարծ, 1922թ. ամար, Քիթիթարում տեղի է ունենում
 Ձեմաք փառային անարեկումը: Մի շանդարթ մեղանք,
 որի հեղինակները միջնու այսոր էլ պատու են: Չէկան,
 որի զուան էր կատարել պատմութիւնը, ժրայն կէս
 մամ յետոյ քաշութիւն ունեցաւ փողոց կիտերն և իր
 հետեւոր սեկուր: Մի քանի օրուայ ընթացքում Անդրա-
 կովկասում մերթապալակց 700-800 մարդ: Ի Կարիկ,
 խորհրդ: Իշխանութեան Հասարակարգն այնպան Ձեմաք
 սպանութիւնը չէր, որան պատճեւ անթիւր: Գանկ այն
 անգամ կը շաղգի իրանք զիսանցել Դաճակցութիւնը:
 Հայ ժողովուրդի բոլոր խումբն ու զանազն էլ ունեին
 տասնակի ենթակայութեան մերթապալաններն ձէլ.
 մեկ տեղուց կամում էր քաշըր մասուրակցութիւնն
 ու ուսանողութիւնը: Չէկայ քայի էր քանտերքի,
 արեւնատարները և զիւզակցներ շարուն... Այդ
 ետք-մի Կարիկից շատ չէին անկիտակաց ասպան-
 ցին: մի մարդ ժամ մէկ տարի տասակցե քանտեկում
 և ժրայն Հրատանի Կեմար: Կոմիտէի յայտարարու-
 թիւնից յետոյ պատ արեւակից: Ժամ 120 Լոպ էլ
 արտերկցին Ռուսաստան և միջնու այսոր էլ ասա-
 պում են արտարկայներ: Գան այնպիսիներն էլ, որ
 միջնու այժմ էլ փոտում են քանտի նկուզներն, որ-
 նակ, ուսանող կարան:

Այսպիսով, մէկ տարուայ ընթացքում երկու աս-
 կայէ չարան Դաճակցութեան կարմիրկարութեան:
 Իսկ 1922թ. զարեկանց սեկուց և զարգացման ար-
 շուաները Դաճակցութեան զէմ: Նախորդ զիւզակցի
 մարդուրցն արդէն բաւական անարեկում էր: զի-
 մարդուրցն փորձ չէր սպասում: Եւ, իրոք, Դա-
 ճակցութիւնից զարտ քաշու մասին յայտարարութեան
 ներ էր, որ յայ էին տեսնում խորհրդ: թերթերում:
 Սայտարարութիւններն տակ էր կարգակից բոլորի
 անտեկումը: Թէ զեկամար կառակցակներն, թէ
 ուսանող-արգակցութիւն, թէ՛ քանտի ու արեւնատարն և
 թէ՛ զիւզակցներն: Անքան էլ կարեւոր չէ: Թէ ինչպիս
 էին Հուստանում արտարկութիւնները: փաստն այն է,
 որ կէս տարուայ ընթացքում շաղգից երեկոց շարս
 կարող մարդու ասարարկել սաշ: Կոմիտէը չեցում
 էր: փերտուգեան, երկուր զարտը մեղանք ձէլն էր
 տասն... Այս անգամ արեւակ կը կարի, որ էլ յայտ-
 անան շարուն: Դաճակցութիւնն արդէն մեղան էր,
 մնում էր թաքման արտարկութիւնը կատարել: Եւ
 1922թ. արեւանք երեւանում չարեկում և Դաճակ-
 ցութիւնից շարտարանները Համագումար, որը պիտոց
 է պաշտանակայ յայտարարել այդ կուսակցութեան
 զարգացման մասը:

Անեղան մեղանք և այլ զանկուց: կրտութիւն շա-
 ները, ժրայն արեւանքները, որ Համագումար բա-
 շնեկիներն սպասումը ճիշտ հակասակ արդիւրը տեղ:
 Դարտարարար, սոսկում ենք լուսեմամբ անցել:
 փաստերի վրայից ասպանակները, սակայն, ինչ-

և իրեն մի լաթի կտոր դէն կը շարտը դա մտաւարան համարում մարդու վայել չան չէ:

Անբանայից բնադատում է 'Դաշնակցութիւնը մեր յեղափոխական գործառնութեան համար մանաւանդ, որ մա արշաւանքներ է կարգակերպմ ժողովուրդին ազատագրելու համար: Եթէ այդ բանում ժողովուրդ է 'Դաշնակցութիւնը, հապա ես ծայր չե՛ տանք, միշտ 'Դաշնակցութիւնը առաջ հայ ժողովուրդը չի կտարուել ու մտքերը ճանկատումում առանց ձեւ ու ծրարումը, ինչու է է մտաւում պատմութիւնը: Ընչու է. 'Դաշնակցութիւնը աւանդ է սխալներ, ես կանոն մոյլ իսկ յեղափոխութիւնը, բայց և այնպէս իրրեւ յեղափոխական կարգակերպութիւն, անկեղծօրէն կուի է հայ ժողովուրդին տակական լծից արտանելու համար:

Այս յիշատակելի 'Դաշնակցութեան զերէր Գարսեհաստեանի յեղափոխական շարժումների մէջ հասկանալու կանոն է առանձն բանք Յիսուսի դէպք մյուս և առանձն. 'Դաշնակցութիւնը ցայց անց անբայց աշխարհիմ, որ հայ ժողովուրդի շարժումները անազակային բնույթ չէին կրում, ինչպէս որ հաստատեցում էին Աւստրալական շարժակալները, այլ պատ ազատագրական և յեղափոխական էին:

Անցնելով կամաւորական շարժումներին՝ Հակաստուրը յարարարում է, որ եթէ այդ սխալ չէն է եղել, ապա մեղաւորը ոչ թէ միայն 'Դաշնակցութիւնն է, այլ բոլորը մէկ առկ, ինչը չալ ժողովուրդը և յեղափոխել է չոքը: Միասնաբար մտազարգացում է սայիս դէպքերը և փոխանակ այդ դէպքերի իմաստը փնտրելու մնամ պատճառների մէջ. վերցնում է միայն ինտույրը: Հայ ժողովուրդի կտարուելի պատմաւորը ոչ թէ այն կամ այն դէպքը, այլ համբոյսանութիւնն է անհիպոպոզիզը: Դեպքերը միայն, այսպէս առանձն, քաղկենք են կառոյցների համար, որոնք միշտ էլ կարգաւանում են գտնել իրենց սիրելիների պատմաւորները, իրենց գաղափարներին իրազրոծելու համար:

Մտածատեւը շատ առեց կերպով պարզապատում է 'Դաշնակցութեան զարգալանութիւնը. երբ ես կառուարութեան գլուխն էր կանգնած, ժողով 'Դաշնակցութեանը մեղադրում էէ, որ մա անկողի կրում էր Այրբէշանի, Վաստաթի և տեղական բարբերի ձեւ. հապա ի մէ անք, երբ ազգայնական միերքիմի վրաստամի սահմանները հասցնում էր միմեւիս Մամակի և եսմ խոյսկիմ՝ մինչև էրմամմի պատերի տակը, ի մէյն էր 'Դաշնակցութիւնը չարտը գաղեղիտարարում, Վեդիմ է Վայսիւնամը. Դամի որ միսման մէջ միտում էին տանկական ազեկայներն ու սպաններ և ուզում էին Հայաստանը մերսից պուրջեցնել: Ապա ազգայնացանելով, որ 'Դաշնակցութիւնը միշտ խաղաղարարական ընթացք է բռնել և եթէ կուի է, միայն ինքնուպաշտպանողական և յուսահատական կրել է եղել այդ, հասկանալու բացահայտում է. ժողով ես համեմատում եմ 'Դաշնակցութիւնը իր շրջապատի ձեւ, գալիս եմ այն համարում, որ զաշնակցութեան կառավարութիւնը գում է եղել Աստուծոյ ցարդը:

Ժողով Արամայիցը բնադատում է 'Դաշնակցութեան զերէր հայ ազատագրական պայքարի մէջ. վերջապէս հասկանալու էր պատմաւորը Երզնկեանի, ապա ի՞նչու դուր իմեմքը կողմնակից էէ մի կեանքայ մարտակցու. դեպքերի ազգային շարժումներին. ի՞նչ անում տայ. ի՞նչպէս արտայնել այն արտայնակ առ Ու-

րական տեղացութիւնը, որ դուր ցոյց էէ սայիս այդ արժումներին: Ապա, մի խոսակար. Արամայիս, որ դուր 'Դաշնակից էէ մտաւարաբ Բեմայիս. այդ դաշնակց յունում տանկական ա բ պրոլետարիատի է կե՛նում: Դուր այսօր զայնակից էէ այն մեմարին, որը կտարեց հարիւր հարարարը հոյքը և այսօր էլ յայտարարում է, որ Տանկատեմում ապրող բոլոր փոքրամասնական ժողովուրդները պտու է դաշարեն իրենց մայրենի իզգուլ յունի ու կարգար՝ այսինքն՝ ձուլում առեկներին: Ի՛նքն տեմայիս ունենէ, որ չէրգալիտական թեմայը ձեր ժողովուրդներում է գրակն կարգը. տեմայեր ա փաստը ունենէ. որ դուր ցզում էէ և ցզմին ա է Բեմային: Այլ բոլորը մի՛ մտաւարցիւ:

Այսուհետև Դաշնակցութիւնը, հասկանալու ազգայնական է 'Դաշնակցութեան զարգալանութիւնը չարգալանելով իր շահեկանները և ցու է յայնում, որ նման մեղադրանքներ յուն է մի ստակատայի, որ շատ յուս մանքով է զլգարեն ու զլգարեններին: Տոյակ կանգարուեն իր շահեկանութիւնը վերջանում է՝ զատուելով հաղթարարների կողմը:

Այսպիսով ում Կարգալանական կոչիցեալը յայտնեց, որ 'Դաշնակցութիւնը գաղութներում միտում է և յարարել է գաղութներ ունեկալուց: Այդ առև է, Տոմիս որ 'Դաշնակցութիւնը օրաստանումում այն է, այժմ ապագոյց՝ Սրա մտումն ու գրակամութիւնը: 'Դաշնակցութիւնը ոչ միայն գաղութներում գոյութիւն ունի է. այլ և գրայս ինչ ունի այստեղ. Հայաստանում. 'Կաշնակցութիւնը գոյութիւն ունի մոյմիսկ այս սրահում, սրայիտու. 'Դաշնակցութիւնը հայ ժողովուրդի մնումն է. ինչի՛ հայ ժողովուրդը:

Այս յայտարարութիւնը շտեմում ծախարարութիւնները և ցոյքերով ընդունուեց ժողովուրդների կողմը:

Ձկան պատմերը կրտսանելով էր դիտում այդ բոլորը: Անքեմ, գուր է անցել չինք տարալ սպտատանը. էէ մերկայութիւն ու սարոր. լիկեղացուն շամարամար ու Քաշաղանի, ցանչանանու չալանանք ու ցատատարութիւն... Բոլորը, բոլորը գուր է անցել, եթէ նման սրամարդութիւն է տեղում ժողովուրդը մէջ:

Քայց Ձկան յուսահատողները չէ. ես զեւ ես միշտ ունի 'Դաշնակցութիւնը ժողովուրդիս և իտպտ մեղեցելու:

Սու այդ պատմական զատարարութիւնը ուղիք շոր սայիս յոյսը կառավարելուց զաշնակցականների գաղափարութիւնը՝ ինչ որ ինչն ու կրակ հուշարան պատմութեան համար: Իմ Հնանում էր այդ գաղափարութեան, ես տեսու, թէ ինչպէս Ձկան ինչը իսայտարակեց: Այդ մի անթիկ էր, որ ժողովուրդը տրամարդութիւնն աւելի բարձրանու է աւելի կարգի գաղափարաւորողներին:

Այդ վերջին միջոցն էլ շարժարարցից Ձկանի յոյսերը. ես տեսու, որ որեւէ կերպ անհնար է արմատախիչ անել ժողովուրդի միջից յեղափոխական սրամարդութիւնները. որոնք առաջացել են որոշ գաղափարների շարքը: Սմում էր միակ փորձում ու վտանգելի միջոցը՝ Հայաստանը ու Փիլիսթակիս բնադնում. և Ձկան սիցեց կանխուար կերպով իրականացնել էր չեղչային մասայցարում, որը, սակայն, աւելի ուղեբողական փորձանք է Հայացելու իրեն՝

խորհրդ - իշխանութեանը: Միտաձայնակ Հայկեային լաշարում է Մոսկուայի նամակադրութիւնն էլ ասեմէ՛ր: Թուստանով ազատելու իր քանակակիւսիներն:

Եւ սկսեց արտօրի ու քանոթ ծոր չլինար: 1928թ. զինվածներին ձերբակալում են Մե-ի շարժ քանակապատկ, ընդդէմադր կոմունիստ եւ ձեռնարկ երկուստարկեր: Երբեք ձեռնարկ ձերբակալում են Սարգի Միխայիլանը, Անտ Զարեանը, Լուսիկ Օսմանեանը, Եւսպը Կարապետեան եւ սպիւրիւն:

1927թ. ձարսի 3-ին արտուում է ժի մեն խումբ՝ 30 հոգու քաղցկանով: արտարկաններն նամակադր զինելու մտազուրկը կազմակերպում է քանոթ զուսնը եւ կաշարանով խորը ցոյցեր:

Մտայն վերջերին ձերբակալում են ասանակներով գիւտարկաններ, որոնք նամակադրել էին զուսն զուսն ժողովրդի զեմ, երբ նամակադրութիւնը փորձակակ նամակ էր ասէ ձեռնարկ Ալէքսանը, ուր իրք թէ զանակացական ապստամբութիւն է ծուղել:

Ապրիլ 21-ին Հարսի շարժ ձերբակալութիւններ Հայաստանի գանապատ շրջաններում եւ Երևանում:

Ետե ժամանակները ձերբակալում են ժի քանի ասանակակ նախը Հրաստանում եւ Թուստանում, որպէս մէջ կորիւն Կազպեանը եւ ժի շարժ երկուստարկ զարիւններ:

Մայիս 21-ին ազատուց ժի ուրիշ խումբ՝ 30 հոգու ցոյց: Մրտն մէջ են՝ մեկնելիներն եւ զուսնապարտում դաշնակցականներ՝ Մարտի Մուսխանեան, Արտաշէն Մանկանեան եւ Պետրոս Միտոնեան: ժողովուրդը սրտն էլ նամակադր: զրեց ցոյցներով ու երգերով:

Յունիս 16-ին զազատուցի արտուում են 7 հոգի: Եւկ Հաս ու կենտ արտուում ու ձերբակալութիւններն արդէն ստորական արեւոյթ են գրուում:

Ի Հարիկ, այդ ամէնն էլ զուսններ չլինեցին:

Կաշար Քորիւրդ - Միտաձայնակ երկինքն ասէլ է միտազնում: Արեւմտարկն ու պարտութիւն արտուցին թաղաքակալութեան մէջ (ուսնակալական խումբ, Կարապետի արտուումը Պիտուստանից), պարտութիւն Պիտուստանում, անշարժութիւն ընդհանուր աշխատատեղան նակաւում (ուսնակալական կոմիտէի թաղաքում), Վոյնովի ապստամբութիւնը, Ամերիկայի եւ Ծրանքայի կարակ չլինը...:

Միտ կողմից՝ զգուսնակներն ներսում: քաղաքի զուսնակներին, անտանուց ասուցան եւ այլ խորի նտ մէջ անը ընդդէմադրները ընդզուում ու պայտարը: Այլ թուրը տեղի է ունեւում Հոկտեմբերական յեղափոխութեան ասանակակ նախորէին: Ինչպէս փառաքին են ցոյց ասել, թուրիկները կորչեցին ընդմիտաւումութիւնն ու Հուսարը՝ պատկ պատ են ընկել: Դրա Հակառակ, յեղափոխ է, որ ժողովրդի ինքնապաշտպանութիւնը ուժեղորէն արթնացել է եւ այլևս յուր կարած զրոթ սպետութիւնից՝ ինքն իր սեփական ուժերով է ապաւինել:

Պատակակ ու Լլուակն այլ ուտերը, — անտ Ձեկայի նշանարանը: Դրանով պէտք է քաղաքայի եւ վերջին զանգաւառի ձերբակալութիւններն ու յանտարակն զեղակաւորումները, որ տեղի են ունեւում Թուստանում:

Անտան շնոց այլ բարիքի եւ Հայաստանը: Օրտանու եւ սեղաններ անտներին ժի շտեման Հուսանք սկսեց, եւ Հարաքից ասէլի Հայեր թանտ նեւուցին: Ձերբակալութիւնն ու գիտաթանումն այն աստիճանի աստակացան, որ Հարիւրաւոր մարդիկ լուներն են աստանակ:

Անտ որ Հասան ե ինչպէս են պարտաւում գիտաթանում մեն Հոկտեմբերին, որը Հարաթանութիւնը թերեց կեկեւոյ զասակազդերին ու մըշտ մարթ ժողովուրդներին... ԱՇՈՏ

Ն Ր Ա Ն Ք Է Լ Ե Ն Տ Օ Ն Ո Ւ Մ

(Տասնամակի արթի.)

Քորիւրդային Միտաձայնակ մէջ մտնող խորը ազդութիւնները, ասէլի ճիշտ ազդութեանց պատկանող կոմունիստները ամունն են Հոկտեմբերական Ազախախութեան աստարդը արեւոյտար: Բայց նմանից ամեն մէկը իւրովի՛ է Հասկանում այն եւ ըստ այդմ էլ մտնեւում րոսն: Ետտերին այդ տարիաբարը անտանու արտաւութիւն է պատանում, Հաստերին սուր ու շեւան: Ետտերը սրտի կակիւնով ու թանգրասիկ են ամունն արեւ, Հաստերն էլ՝ անկեղծորէն: Իւրաքանչիւրը իր Հային ակի ե ի՛ր զերբակալութեանը: Քեկուց Հեցեց մեր Հարեւանները՝ զրացիները եւ ազրիւնայիները:

Եթ՛ զարտայ ընթացում դրանցից իւրաքանչիւրը նապատյն ետանց ապակեւով՝ արեւոյտար անտակազայն բարիքներին: —

Վրաստանի Հարսիկ անթաղութիւնը գերակառնն է ժի քան էլ զետ այն կողմն անպա: Թուստանի եւ Անդրկովկասի Հարտութիւնը, լնարիւր զրացի Հարսիկանք կոմունիստներին, անտարկիցաց կեղծով Հուսնից այնուց, ասէլապի, որ անպակ ինքն զրացի զարեւոյտն մնացին: Ազգայնացական, ասէլ ճիշտ,

զրացայնան Հեւանները՝ Հայերի միջանք թաղաքակալական անքան Հարտութիւնը, ինչպէս ու ասացանք — Թէ՛ զարմակակ ե թէ՛ անշարտ — անպակ զրացիներին: Հրաց ապակեւները յալուցիցին Հրաստանի ակէլի քան կէս միլիոն Հայութեան թերուրը րոսուն սուր, ջրել: Զարեանիկն էլ նստեցին շուր աստիւն: Հրաց պետական, մշակութիւն, կրթական զարները ազգային ստեղծեւում, մի շտեմանով Քափ ասացան: Իրտուսիք ունեն զրաց ապակեւականները, երբ սկսեւ են, որ զիրազրանում ե Քամար Քաղաւում ոսկեղաքան լինար:

Նայեր ե Արարիկանի նկատմամբ: Լեւոնային թրտուր Գարտարանն ու նոյնքան թրտուր Գանակը, զինելու Գողթան զուսնու ասունց մի կոթիլ արեւն Քափիւնո՛ւ: Հայ կոմունիստները զերաշխարհն ե մեծահարգութեանը գիւնեցին քան: Անտարկութիւններով արտուր ե զաշխատան, զիբ ու զպակաւութիւն շտեմանց ասեմըը, ընդամեն եթէ-ու թարտայ մէջ զարեւն ապակեւակ, արեւոյտար պետակալութեանն, որ զիրտարի ե լնտանուր կեղծով զաշեցին այլ

պետականութեան պատշգնբը: Հալիքի առաջադեմական հարաւաթիւնը հարգում է, Գանձակում, Շամախում, Նուրիխում և այլոք՝ անդառն կարծիք: Նրաթիւնը ըստ իրի կրտսակումը ստեղծեց իսկ հոգեկան բարիքը: Զարի տրեց ազգային լիբերի, զբաղմունքեան, հրատարակչութեան: Եթ՞ առաջադեմ ըր՞նցում ազգականեցիները ազգայնութեան ու ազգահաւաքման գործը մեծ Քաթով առաջ գնաց:

Եթ՞ առիթ է անցել իսկ Հայաստանի խորհրդարանացուցիք: Եւ ի՞նչ: —

Ներքի՞ թի՛ ազգազգայնի, թի՛ պատմական և թի՛ աշխարհազգայնութեան պատմական ստեղծանքից անհատական մասերն անհատական: Իրանց միքի հայութիւնը ինքնազայնականում: Մշակութեան ամեն անասակտներք՝ անտեսական, բարոյական, ազգայնութեան հարաւաթիւն: Երան մի բուսը երկիրը կրտսեր, անսպաս: Ազգայնի կեանքը մեռում բացարձակապէս: Հայոց լիբերի՞ արձամարտում: Մշակութեան կրթական կրթութի՞ կանգուն և կեանքը՝ ճանճապում, միտայտարար՝ կրտսերականութեան: Ներքիք գաղտնաբանակերից եմքր սակ պարկպանութեամբ անհատական...

Օրայ գարշիները գիտական անկեղծութեան անհատական լիբերալ երկիր գիտաշխարհեան գործին, ազգահաւաքում, Հայաստանի հարաւաթիւնը անհոգեպէս, զո՞նկ Անգրիզիկաթի սահմաններում, Գեանթիւնեան կրտսերներն են ճանճում գաղտնաբանակները, Շեշակեանները, ռազմագործիքի ղեկ ու խառնուստեղծութեան անտես պաշտօնախոթեան անդորրն ու ազգայնի գործիչները: Ազգ՝ զգարմանը զինքն զուրկ:

Ներքի ճնրում տարտորքն Հարիտարտ անձնիքը հայրենակներն է անկեղծութեան երկիր գիտաշխարհեան գործին ըստ թո՞նկ ժողովրդագրական լիբերալ են լիբերալներ, ըստմանք, ռուսական հանճարները, ցրում անհայրամբը տարտառանքումն ու սուղաբանութիւնը մէկ՝ կրթական գործը Քաթովը Քաթովից պատարաստանփորձումն ստեղծիչները, համալսարանը զինքն ըստնկեղծութեան, պետական ժեքնանի կրտսեր ու արտադր պաշտօնականերից, հայրենիքը՝ գիտական ու պաշտպան ունեցիք...

Այ, կարեւր թէ Ներքիք անկի՞ հարւամ տարտ համար, սուղաբանցից ղուտ կամ ըստարկում են իսկն

թի՛ ի շատ իրից ու ինչք անճոյզ կրտսերականերքն՝ իրից՝ գաղտնաբանութեան...

Տարտարան, մտարտ, փնդիքական տակն անհատ կարելի՞ է երեակայնել...

Եւ որպէսզի առաւանակ ունենալով իրենց կամալականութեան շանճում, ԵՄԱՅՅԻ վերանում ժողովուրդը անձուռնել, անհարաւ տանի տալ բուրդը՝ անհոգեպէս զնախաքում են իրանի՞ խրիցով կրտսեր լիբերալութեան: Եւ այլ այն ժամանակ, երբ ղեկարը արտար հասունանում են, երբ իրենց պաշտօնաթիւքը ճարտար կրտսերական սկզբում միւսն ձեռնարկան ու զարաւանակ իրենց և Անգլիոյ օրտառական գտնածանքի ահագանգն են Շեշեան, և այն՝ մեր արձամանքի վրա, զրթի՞ մեր հոգի վրա...

Անկի՞ մեծ ինչպարտութեան, տակն մեծ գաղտնալիբերալ կարելի է երեակայնել...

Հայութիւնը թի՛ երկիր ներքում և թի՛ գաղտնալիբերալ իբրում, հայրամ, մտարից գիտն է, պրում է: Վրայն կրտսերական ուղիքն է մասունքանում արճարտայնի Միտիւն Կրտսերականութեան, ազգրեկանցի Այսմայի՞ սպիկ զաւթաւ՝ ճիւղանում է և ինչպարտականութեան մտարից լիբում:

Երանք տանում են իրենց պաշտարի և յաղթանակի օրը:

Համարմունքանները, Մտարտաններն ու կարեան անհոգեպէս էլ, իրենց շատուկ խանդավառութեամբ, տանում են Վրաստանի և Արցրիկանի յաղթանակի տարեկան գործը, Երկրագործում ճանկահայաստանի՞ Քեմայի կարմիր ըստարտումը:

Կարեանները հարաւաններն սակ ճարտարագիտութեանում են զարտ կեղծիչները՝ Կիլիկիան անտարտում, Երեւանում և Հայաստանի բոլոր վարչարան կանաչ տարեկամ յաղթանակ կամարներն են լիբերալ, ժողովուրդը արտիկաններն ուսով ղուտն է ըստարտանութեան՝ մասնակցելու տանկատարութեան:

Հայ կրտսերականներն էլ են տանում...

Արտար կրտսեր գիտնէ, որ Մտարտն ու Քիլիկիոյ, ինչպէս և Արցրիկան վրայ թէ ուշ գրտարքով պրտ լուստան իրենցից ղեկարներն և երեակներն յարան:

— Զեր հարապատանքի՞ համար ինչ կարճ մեկ համար են լիբերալ...

Գ. ՄԱՐՏԻՆԵԱՆ

Ա Ջ Ա Տ Ե Ա Մ Ա Կ Ե Ե Ր

I
ԸՆԿԵՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒ ՄՇԱԿՈՒԹՅԱՆ

Ի՞նչն է պատմաբանը, որ իրեն այն տեղի չի ունենում ճամայնարտայնի յեղափոխութեան: Ինչու՞ և երտազան ըստարտութեան, հանելով Մտարտանքի օրինակն՝ չի սուղաբան ըստարտական կրտսերական:

*) Սոյն համարից սկսած կը ստիճ ընդ. Սոյն ինքն յայտարարը ընդհանրական ինքնութեան մասի՝ զրտն շատուկ ստարտար: Վ. Վ. Մայրանիք Թուս Մայրանիք-Մեղակեան կրտսերական սկզբում գործիչները մէկ էլ՝ Վճիկն Թոփան տարտար յարապատանակ անկում և Այնտարտական Միտարտանի մարտարտայն: որ համար

թիւներն ու ինչպարտանքում լիբերալ ճանճարեց ճարտարանութեան:

Այս հարցերի ըրեկիչները կարմիր ունենել երեց պատարտան: Առաջ մեկ տանում են, որ արտար յան

զեմ է մեծ ինչպարտանք ընդհարականներ շարտար: Ընդ. Մայրանիք յայտարար յամարտում են՝ մասնակցելու մեր երկրագործ ընդհանրութեան, որան հոգում տակն կարտարն են արտի ընդհարտարտան մեկ զարտարք մտարտ ու բարտարտարտարտարտ: ընդհարտարտան գործի, մայր ու իրի՞ խառնութեան: ԿՐՏ.

ցանքը սնկեում է ազատան զկազմարեքի վրա, որոնք, իբրև թէ, խաղաղարեքի և այժմ էլ զնա խաղաղում են, որ ցանկացած քաղաքական ուղի-
 անակ գործիքանքն, նետան նրա մէջ, Սեւոյ յայ-
 արարեցին, թէ՛ վրա է հասել ազատամարտի վան
 ժամանակս որ կարծեսացումք: Ա, վերջապէս, կա-
 յոյժամոյժից յետոյ արշնէ, յնշարտիտուր մի քա-
 ճի անպատկեր ձեռքից փոխումք որ քաղաքան երկրն-
 յում (Սոցալիզմ, Դեմոկրատի, Կոստոնյա, Անտուան),
 իբրև նետանք կոստոնյա Եւասթոնացեանքի գործան
 զէկազմարտի վան փայտեցին:

Բոլշեվիկները մինչև այժմ գլխի չեն րնկել, որ
 յնշարտիտուրի վրա — այն ձեռք, ինչ ձեռք որ բազմաթի
 է համարում իրենց համար իշխանութեան ք-ի
 գրաւում և քաղաքացեան կռիւն — տեղի չի ունե-
 նում, որովհետև Եւրոպայում գոյութիւն չունեն այն
 աւարտականք ու ենթակայականք պայտանները, որից
 անխուսափելի կերպով պիտի ծննդ անի:

Լենինի կեանքան, Եւասթոնացեան փայտեցից մէկն
 էլ այն էր, որ նա թողարձից գուրի էր արդի բանու-
 րական շարժան Կոնքրետութիւնի, նրա ներքին մշի-
 ումերից, որոնք շատ աւելի կարևոր են, քան այս ու
 այն անհատական կայծակները, փայտեցիք, գիշարու-
 ները, կամ նոյնիսկ աւարտարեքի ազատանութիւ-
 նը: Սա այնքան հնչու է, որ նոյն իսկ եւրոպական
 կոստոնյաները, եթէ, ի հարկէ, նրանց Կովկասի
 կենտրոնից ցարք գործակալները չեն, այլ կանչիտու-
 նում են բանտարկան շարժան, այսպէս տասն,
 տասնական ևսնչական գործակալները ծագան ծայր-
 յոց ձեռնակողք, անպատ նրանք չեն արշարացում
 ձեռնակողարային յնշարտիտութեան Ժողովոյն ուղի-
 անքաններն անկեղարտութիւնները:

Համայնարկային յնշարտիտութեան շրմուս Եւ-
 րոպայում քոլշեվիկները չբնականում աւար է բերում
 ունից զգարումներ — գոյրոյթ, գրաւումութեան, կոստ-
 րատութեան, գլխի ու զնայտութիւն: Եւ այլ հակա-
 նայի է: Էւասթոնացեան յնշարտիտութիւնը շատ է
 հարկաւոր նրանց:

Բայց հարկաւոր է արդեօց եւրոպական բանու-
 րական, ինչ է ուղում այլ բանտարտիտութիւն, այլ
 Եւրոպայում միջանկերը, որոնք նախատարաբար այն-
 պէս Նեղուցի վանարեքն են Լենինի աշխարհա-
 ները: Ինչ անտարաբար է դնում նա պզտի րնկեր-
 վարտութիւն: Այս հարկերն քոլշեվիկները — և,
 գործարարք, ո՛ր միայն քոլշեվիկներ — ամբարար
 տային են ձեռնարկային պատահական:

Եթէ մի կողմ զննել Լենինի ցնորքներն ու երևա-
 կայութիւնները, պիտի է րնչունենք, որ իշխանու-
 րեան գրաւում և այլ իշխանութիւնը րնկերպարական
 վնարտութեան պարին ծառայողու ինքնիք գա-
 ւանարեքից յետոյ առաջ է թանկացուցնու ներք, բան-
 տարական շարժումը անկողարեքն է աշխատու ոք
 անտեսական և քաղաքական ապարդիւս: Բանուր գա-
 ւանարեք քալլ առ քալլ մտնում է իշխանութեան:
 Եւ արդէն ժամանակաւոր կերպով եղել է իշխանու-
 րեան գլխի Անգլիայում, Եւրոպայում ու Իտալիայում:
 Այս պատճառ միջանկերն կատարարում է
 բանտարկան իշխանութեան ձեռքով: Բանտարկան
 կատարեքութիւնները մտնակցել ու մտնակցում են

գաւազան երկրներն կայսրիցն Կոստոնյաութիւններն:
 Բայց և այնպէս. րնկերպարական յնշարտիտութիւն
 գոյութիւն չունի, րնկերպարական ծրարիքը կենտրոն
 մէջ կերպարեքն մտաքն փոսք լիպս զհոս: Ինչու ու
 Եւասթոնյանութիւն է, գրաւումանում են քոլշեվիկնե-
 րը, աւարտարեքները գրաւումանէ ևն գաւազաններն,
 գաւազան էն թուրքուպայտիւն: Մի չա է այլ:

Բանուր Մտիւրութիւն նոս ունեցան մի գրոյցի մի-
 րոնքի, Ժամանակեց անձնանկերն և աշխատի խո-
 տունի րնկերպարական տեսմ էր ինձ:

Էւրոպայում ենք րնչունել, որ բանտարտութիւնը
 զնո Կոստոնյանում էր րնկերպարական կարգի, պետու-
 րեան և անտեսութեան կատարարութեան համար:
 Ինչք յատ զիք ենք ուղարցութիւն զարեքն նրա մշա-
 կութային ու քաղաքական գրաւումարտութեան վրա՝
 կենտրոնացեցիմ մեր քոլշեվիկ աշխատանքը նրթա-
 կան, անտեսական շարժելի զաշխատանքան շարժել:

Բանտարտութեան մշակութային զարգացում և յն-
 կերպարական գրաւումարտութեան այլ ինչիքը այժմ
 զարգացում է րնկերպարական շարժան թուրք
 րաններին. Լիթվոնիցը կարծում է, որ այլ հարցը
 ներքոց մտնակցաներն համար կոստոնյան ինչիք է:
 Դէպի նոյն ինչիքը շարժանցն Կոստոնյաութեան ու
 ինչպիսի վերաբերում է պարտականութիւնը ինչպիսի աւա-
 զանգաւոր րնկերպարական Արի Դը Մանի փորձեր
 յոյս տեսան մէկ գրքը, որը նրա ու կեանքան զնի-
 քալումութեան է ենթարկում մարքոյնի և փորձում
 է աւել րնկերպարութեան մի նոր հակադարձութիւն,
 որը մտնում է Եւասթոնյան րնկերպարական զարու-
 ցեքն*):

Դը Մանը չի վստահում իտալուպանէ, որ բան-
 տարական շարժան արդի վիճակի տարբերում է այն
 տանկութիւնները, ա՛ն կերպական անգրեք, որը
 ուղարկում էր նրա Եւրոպայութեան Եւասթոնյան տարի աւար:
 Եւրոպայում անկեղանցն է, բայց յնշարտութեան
 փոխարէն զարուստ է մտնակցի քարեղանութեանը,
 զարեքն է գործանկարն, Եւրոպայէն, Եւրոպայէն,
 չբնայտուել է անէն տեսակ գործնական կեմարտու-
 րեանները:

Պատկարացի աւար Դը Մանը ապրատմել էր իր
 բանտարկան կոստոնյանութեան քարեղանցական ուղու,
 գործնակարտութեան զն է հակադէս էր ենել որպէս
 ներկայացուցի: Այլապատ մարքոյնի, նրա մայրա-
 յոց ձախ թիւն: Այժմ, մի քանի տարի շարունակ
 կենտրոն գլխից, տարբեր երկրներն բանտարկան
 շարժան զնայտուել ու գրաւուման աշխատանքից
 յետոյ — Կոստոնյանութիւնը կնոս — յանցել է
 մարքոյնի միտնան, աւելի հնչու, յարթանարան և
 փորձում է անկեղան րնկերպարական գնդարանու-
 կան մի տեսութիւն:

Նախ և առաջ ցոյց է տային, որ ոչ թէ տանկ-
 երպրեքը, այլ զանգանմանքն են գրաւում որոշ շարժով
 արտարական:

Բանտարկան շարժան յայտնութիւնները հարցին
 զանգանմանքն քարեկերպութեան ենեացման և պա-
 հանքներն անման:

*) Henri de Man. «Au dela du Marxisme».

Այլ քանի տարւայ թաղակաթիլներէ յետոյ սկոտայ սպառւած եւ թելգիւնակ ընտարութեան արտաքին գործարարներն: Բայց ընտանեակայն, պատերազմից յետոյ միայն ունեցանք է այն ընտելընուը, որ որդին սկսած էր կրկնու սրտեւորներ տառ: Բաւական է յիշել: Քէ է նշ կար բանեւերեսն տարի առաջ: Այն ժամանակ բանուր զատակարգ արտաքաղտ տարբերում էր նպատակով, իր շարք ու ձեւերով, խտակցութեամբ, ընկալարձեւերի կտաւորումով. իր գարնութիւններով և սովորութիւններով: Ազգարեւակութեան միայն փոքր մասն էր նեւտում նորմաւուրութեան: Այժմ նորմաւութիւնը, այսինքն թուրքականացիքն ոչնիւնը թաղարում է անն տնջ: Քէն նրա տտանտները սպարտեակութեան քանի խտերի մէջ թափանցում են աւելի ուշ և մեղացած մտայն:

Բուրժուական թաղակարթութիւնը թափանցում է բանուրութեան մէջ վատացում մտով: Սա սրկիչ-գտազարկութեան է, թաղակարթութեան անսանց նրատարակութիւնը: Բայց միկնու ժամանակ, իրեն լուսւմ են արտաքին տարբերութիւնները, մի բան, որ զամապատարտում է խորունկ պահանջին՝ զուր գալ գարնութեան, զտառակարգի միանգից, բարբրանայ մերին առեմաններէ վրա, զարդի մարդակայնոյ: Կնակի այդ աւելի բարձր, աւելի լաւ մեք, բանուրութեան աչքին, մարմաւորում է յանձնի ըստբաւական սարկակերպի:

Պետուր զատակարգ թուրքաւայնում է այն իմաստով, որ միկն բանուր կամար թուրքաւայն, մասնաւորապէս, մանր-թուրքաւայն սարկակերպ զաւանու է օրինակ և իրելու:

Եւ այդ՝ նպատակ զատակարգայն պայտարբ որումով, որ իր Մանը կամարում է անկերպայ փաստ, մարտորդնակ նեւտանք, որ լինի նախատեսել ընկերվարականները, որոնք կարծում էին, թէ բանուրների պայտարբ սեփական շանիք կամար նրանք ինքնաբարգար կը հասցնի ընկերվարական թաղակարթութեան:

Միկնգն, առում է իր Մանը, այդ միակզամայն ընտեակն է, որովհետեւ զատակարգայն պայտարբ Լոգիքանական շարժարթիւնն ու շախմատայն մերձեցման ժամանակը նոյնն են: Բանուր պայտարբ է զուտ, որովհետեւ ուղտում է զուր գալ ընկերայնն ասորին միկնակց, որը զիտակցում է կամեանակով աւելի բարձր՝ թուրքաւայն միկնակէ կտ:

Միմամանակ, առում է իր Մանը, սեղի են ունեցնի փոխութիւններ բանուրական շարժման սպանակարտութեան մէջ: Փոխանցել զատական պատերազմի և ընդհանուր նախատարտները՝ զատակարգայն պայտարբ ստացել է իրմաստայնն պատերազմի և մի շարք մանր զործազուրթիւններէ մէ: Եւ բանուր զատակարգը զնաւատում է իր մասնակի նաւտաններն ու սակզան բարձր նեւտարթիւններ — արեւտապանայն միութիւններ, կուպարթիւններ, զամարկերներ, զամամաններ, շանդանան տներ: Երանակայններ և զպետութիւնն ու կայքները, որոնք մէջ թիւրքականում են այդ նաւտանները: Միկն լաւա առաջ ներ սեղնել փոխանարտակն Մտեմիմտով մամանակներէց, երբ բանուրը ոչնիւն շանիք կորցնիք, բայի զլիմաներէց:

Բանուրական շարժման մէջ յեղակարակամ գրգռների կոչքին այժմ գործում են և պատկանակամ մարմարը՝ սեփական նեւտարթութիւնների պուպանութիւնը:

Այդ՝ պէ՞տք է այդ պատանակով ընկնել յաւանտաութեան զիրիւք, վշտանակ բանուրական շարժման այլատեսներ կամար:

Քէ, պատարտանում է իր Մանը:

Նորի իսկ այն զկտարւմ, եթէ շարժման կարտակմ անգամ փոխիւք, էլի պատանա շեր լինի թուրքաւայնութեան: Ըստ անձնային նեւտարթ է, որ միկնակն սարկակները կը տարբերեն այն բանից, որ մեք ուղտում էինք իրարորնէն սկզբում, որովհետեւ զրկնութայն ընտելումը շարտարտարայն փորձ լին:

Բայց և անպէտ, եթէ կամեանակց բանուրութեան ներկայ վիճակը Յն տարի առաջ կտարի նեւտարիակն կը լիննիք ընտելն, որ սեղի մեք լինն էլ անտնիլ այն յեղակարթութիւն, որը երապատանները զտարում են իրմանութեան զրաման կտու, որ նաւտանայինն անկամեանակ անկ իրորանի յեղակարթութիւն նեք կատարել, քան որի փոփոխութեան կատարարու կտարում է մէջ: Մի սերպի ընթացում մեք մատարակցն այնտարուր զատակարգ կտարի պայտանները այն շախմով, որ այդ մատարակութեան կամեանատութեամբ թաղակարթ պատանութեան թուրք յեղակարթութիւնները թում են փոխորդի մի բանակ լիքի մէջ: Այդ փոփոխութիւնների կիմարով կտարի է յանուր պատակարգի պատանայինն սեմուր: Եւ նեւտանական պայտանները կարող են փոխել ուշաւատարար մը կարող է սեղն ու իննել, բայց պատանայինն թուրք միպան ղակիրիւնը յայլու ին կարող ցանքանակ, որովհետեւ այստեղ գործում է անտնայնիք, յաւանտակարթի թուրքայն պայտանական զործարարութայն արձանապատանութեան զիտակցութիւնը, որ զարտութեան և կատարութեան զպտարում:

Վերջին երկու տերակները ընթացքի այնտարիւր երկնի սեղի անձնակ անձնատարակի փոփոխութեանը, առում է իր Մանը, այնտարակի օրակ կրեանտումն է: Եւ նեք ինում մը զործարարներ, որոնք կատարակն էր իմ մամանակ այնտարակի սրք:

Այնտարակի օրակ կրեանտումը միայն անտանակն նեւտում լին, այլ՝ թուրքայնական ու շախմատայն, որը անկնից աւելի է նպատակում նոր պահանջներէ մեմաւմն: Միկնից պատկերից արդի բանուրները տարբերում են երանով, որ այլնա որիքի կամար գործիքներ լին, կնդակներն լին, այլ մարդիկ... Տանակն միկնտաւոր մարդիկ կամակն են թաղակարթութեամբ...

Բայց, առում են, այդ թաղակարթութեան թուրքաւայնական է:

Եթէ այդ նիւտ էլ լինի, պատարտանում է իր Մանը, էլի անտարիկ թայլ է զկտարտակ, որ արեւն է ընտնայնական պատանայինն եւման տակ, որոնք կտարի է թուարարելն և այժմ էլ կտարի է թուարարելն առախի ներթիւն:

Բանուրը սպորում է զարդարեմակարթ, բայց սպորում է անկն մարթը, սեւում ու կտարում է անկն լաւ:

Ձեւ զնո թուրքաւայնայն տարբերակ մարդակայն

հակ չի գարծել, ա՛յն շահով, որ շահով որ ցանկանի է մեզ համար: Բայց մարդ է դարձինք...

Այդ փաստը ընդունելով Հանդերձ, այնուամենայն, պետք է զե՛ն նրանց հարցը. «այսօր մեծ գնում ենք դեպի ընկերությունս և Բագրատի քաղաքը: Ե՛ր բերանակալման Բագրատի քաղաքը մեզ համար մեծ առաքում է առ զանկիցսնունդ:»

Եր Մանի կարծիքով, այդ կարևոր է բանտարական շարժման կամայից, ա՛յն բանից, թե ո՛ր զարգացման փուլում էր կարգավորված նրա մէջ: Հեղինակությունն այստեղից դրամատիկական էր և բանտարականությանը կարևոր էր դրամատիկական կողմից, իմ կարծիքով, Հարությունը հասարակական: Միայն այնպիսի դրամատիկական կամ անուանական օրէնք, որը թույլ տար մեզ մտաւորին գուշակելու, թէ երկու կողմից ո՛րն է իրականացնում: Այդ դրամատիկական հարց չէ, ու՛մ կամեմք:

Ուր տալու Եր Մանի ստան է բարձրագին ուսուցանողները որով:

Ձեռն կարծում, որ մարտիկը աղաքը է՝ ընկերության հասարակությանը համարելով անուանական զարգացման անխուսափելի հետևանք: Հեղինակությունն չի կարող պատահաբար զուրո զուր դրամատիկական դրամական ճանաչման: Հեղինակությունն կարող են իրականացնել միայն ընկերությունները, այսինքն՝ մարտիկային հանդերձ, որոնք տարբերում են այսօրուսի մարտիկային անցյալներից: Ի՞նչ ընկերությունն իրականացնում է համար բանական լինելը, որ արտադրության կառավարման ու մեղաբարձության կազմակերպման լինելը ևստանացանք, մեզ արդեն կարգավորել ընկերության կարգերում: Տեսնում ենք, որ ևստան է, սակայն մարտիկ զեն հասնում ենք:

Դասակարգային պայտաբը որում է, բայց այդ չի նշանակում զեն, որ անպատճառ ընկերությունն պիտի լսել: Երա երջը կարևոր է հազարամեակ զարմանից, նրանից, թէ արքեոք յայտնող զուրո կր գան զեպի ընկերությունն աստիճանող Հոգեբանական ևստանները, թե՛ զեպի Հեղը, զարգեցնողացումը մղող ազգակները:

Մարտիկական վարչապետությունը, ստան է Եր Մանը, ի ընդունումը բանտարական շարժման աստիճանի կառավարմանը զարգացնող պայտաբը մէջ: Երա ուղարկությունը շարժից անկի մեղում է ներթափանցանք շարժման:

Միջոցին ներթափանցանք զուստանը ստան է զեպի շարժումը: Որոշ աստիճանի վրա այդ մէջից գաղափար է զարմանուց, այն ինչ արտադրական պատկանելիք ունեցող են, որովհետև որոշ բանտարական են, այնքան անկի են զարգանում:

Բանտարական շարժման մէջ երկու Հոգի է ուղարկում — դրամատիկականն ու ընկերությանը, ներթափանցանք ու բարձրացում, յարմարացում ու ընթացում: Ամեն բան կարևոր է նրանից, թէ ո՛րը կը յայտնի:

Հեղինակությունն իրականացումը մշտն, արտադրական զարգացումն ինքնուրույն յայտնող հարց չէ: Ընդունակությունն հարց է, անհրաժեշտ է յայտնողը ևստանը ինչպիսի կարգավորում կարևոր է:

բանտարական շարժման ընկերության հարցը զարգացնողությունն ընկերության անհրաժեշտացումը:

Մտայն, ներթափանցանք զուստանը անհրաժեշտացումը է նախորդը բարձրացման անհրաժեշտացումը: Այդուհանդերձ ստան է զեպի անտարբերությունն, հնարակությունն, այնուամենայն: Հեղինակական զարգացումները անկի Հեղա են իրականացնում բանտարական շարժման իրականացումը: Ուստի է բարձրացման, զարգացման մարտիկային աստանը: Բանտարական զարգացումները մէջ շարժում է զարգացնող մեջ:

Մենք կարծում ենք, ստան է Եր Մանը, որ շարժումը կընկերությանը զարգացումը: Այն ինչ, ինչ արտադրական է ուղարկում... Այժմ մենք զուստան ենք շարժման աստիճանից կտան: Միջոցին է կարևոր, թէ արքեոք ընկերության հարցին կր ինչպիսի զարգացնել միջակությունն արդի մէջ, թէ նոր ճղում կատարանք՝ շարժումը զեպի վեր — զեպի բարձրացման ևստաններ, զեպի զարգացնողությունն է նոր ինչը մարտիկ կընկերությանը:

Երա Հարցը կարևոր է ընկերությունն մի կողմ, շարժումը ու իրականացումը, մի կողմ մարտիկային ընկերության անկի Հոգեբանական, զան զարգացնողությունն վրա: Այդ կր լինի մի ընկերությունն, որի պատկանելիքն ուղարկում կր լինեն անկի մեջ, զան թէ արքեոքները, որը կը խոսի անկի պատկանելիքները, զան իրականացնող մասն... Սեղանիկությունն մեջ համար կր լինի ոչ այնպիսի պատկանելիք ևստան, որքան հասարակական կարգի բարձրացման հիմնքի բարձրացում, մի կողմ զարգացնողությունն:

Եր Մանի վերջական կարգավորությունները, արքեոք, միջոցին շարժումը շարժում են: Սրտան արքեոքները բանտարական շարժման անհրաժեշտացումը ներթափանցանք հիմնք է Հեղը, որ պետք է աստիճանի ընկերության զարգացնողությունն: Այն, ինչ որ արքեոք իրականացնում է, նախապես արտադրական զարգացնող մեջ, Հոգեբանական է անհրաժեշտացում: Բայց չի կարելի զուստան լինի մի զարգացնող, որ ևստանի անհրաժեշտացումը իր բարձրացման անխուսափելի աստիճանի վրայից: Ձե՛ կարելի շարժումը զանուստանի կր լինի բարձրացումը ևստանի անխուսափելի զարգացումը, արտադրական վերին իրականացումը միջոցին բարձրացնող ևստան, արտադրական անխուսափելի ևստան կր լինի ոչ այնպիսի: Հեղինակական շարժման շարժից անկի Հեղա են ինչ ինչ կան անկի Հեղը, նրանից անխուսափաբար, ինտանցումը ու նշանակումը բանտարական իրականացումը՝ արքեոքն ու նշանակումը, յայտնող նրանց արքեոքները մեջ մեջ ինչպիսի կարգավորում ու հաստանի կր լինի ևստաններ:

Պատկանելիքն ևստանի արքեոքային չի լուսնում արքեոք հարցը: Անհրաժեշտ է աստիճան ո՛չ միայն ներթափանցանք, այլև բարձրացում ու զարգացումը պայտաբը հասարակությունն ընկերությանը ևստանները բարձրացնող: Համար:

Վ. Վ. ՍԵՆՏԻՆԵՐ

Ռուս - Անգլիական հակամարտութիւնը Արեւելում

11). Պարսկաստան²⁾

Անկարի պատմական անցիւղի վրա: — 1907-ի ռուս-անգլիական պայմուտը: — Պարսկաստանը եւրոպականացաւ ու տնտեսապէս գերի. բաժանում ազդեցութեան շրջաններ: — Պարսկական յեղափոխութիւնը: — Համաշխարհային պատերազմը և Պարսկաստանի վիճակը: — Ռուսիկներն յեղաշրջումը Ռուսաստանում և ռուս-անգլիական հակամարտութեան վերադարձումը: — Ռեզոլ շահ և իր ժամանակը: — Տանկանան Արտումները Առաջատակների վերաբերմամբ: — Ռուս-անգլիական հակամարտութիւնը սերմնակալ գիտնի վրա: — Հարաւ. և Հիւս. Պարսկաստանի վերաբերումը: — Արտաքին քառուստը և ռուսներն ու անգլիացիներին հակամարտութիւնը: — Խորհրդ. Ռուսաստանի արեւելեան նշույց: — Պարսկաստանի ելմանային խնդիրը և ռուսները, անգլիացիք ու ամերիկացիք: — Արգարիկներին խնդիրը Պարսկաստանում և օտարները: Եզրակացութիւն:

Պարսկաստանի այն տրուցիկ երկիրն է, որ ռուս-անգլիական դարաւոր ժրջակցութիւնը լայն ստացարկ է դնել իր եամար:

Եւ ինչպէս: Եթէ մինչ իսկ տակն էն ժամանակաշրջանները մի կողմ թողնենք, ինչեք, սակարկել իսկ պիտի լինի հասնական Պարսկաստանի պատմութիւնը վերջին հարիւրամեակի ընթացքում, առանց եկառն ունենալու Արեւելի մեծագոյն աշխարհակալ պետութիւնների՝ ռուս և քրիտանական կայսրութեանց հակամարտ զաւաթագիտութիւնը շահեւանների երկիրում: Եւ այդ՝ ոչ միայն գուտ զաւաթական, այլ և տնտեսական, անպակ մշակութային զեւանի վրա:

Մի ակնարկ իսկ Արեւելի քարտէսի վրա պիտի թուի ըմբռնելու համար Պարսկաստանի աշխարհազաւաթական բացառիկ նշանակութիւնը ռուս-անգլիական դատմարտի ա՛յն ընդարձակ ժրջապայտի մէջ, որ տարածւում է Արեւելի մի նայքի մինչ միւս նայքը, մզկականի ակնքի մինչ Մաղազականի երեքքը: Մի ցամաքներու, որ թէ՛ հիւսիսէջ և թէ՛ հարաւայց զեպի Հնդկաստան է տանում, Հին և նոր ժամանակների այդ մեծադարն և ամենահարուստ զաւթաւորը:

Եւ դար չէր, որ թէ՛ Բրիտանիան և թէ՛ Ռուսաստանը զրկե՛ն միմաստանի իրենց ազդու հայեացք ուղղեցին զեպի Արեւելի միջուշխարհը կազմող երկրամասը, զեպի Երանի քարձակակալները: Պետրոս Մեծի ստեղծական արշարտանքները շտառելով զնու նախորդ շրջաններում արտաշայտած զազարական ժրջումների մասին — ի՞նչի որպէս ինչ կազմում ցարերի նուազապաշտ զազարտանութեան՝ Արեւելում: Այդ համբու վրա էր բնկնում և Պարսկաստանը, որ զնու ա՛յն ժամանակները ուղղմական արշաւաններին

նպատակակէտը զարմու: Պետրոս Մեծի զարարտանքների կողմէջ: Դեռ ա՛յն միջոցին զրուսւցին Բաղուս, ինչպէս նաև հարաւ-կասպիական պարսից նահանգները՝ Դիրան և Մազանդարան: Եւ թէև լուսով պարսիւցին երանք զազարական պարսպանների ճարտարանքի տակ, բայց երեք էլ շղարկեցին մնալ ռուս աշխարհակալութեան հետապնդում—թէև միշտ անհասնելիս—կարևորագոյն թրեւիները (նշանակակներ): Ապա, ռուս նաւարումի համար վրա էին բնկնում նաև հարաւային Կովկասն ու արևելեան Հայաստանը, որոնք այն ժամանակները մի խոշոր մասով պարսկական իշխանութեան տակ էին գտնւում և որոնք մէկ զար միջոցի տակ՝ ցարերի տիրակալութեան տակ անցան Ռուսթարտային զաշխարհութեան (ՌՌՄԻ)-: Եւ եթէ այս վերջին հարիւր տարւայ ընթացքին Ռուսաստանն է՛լ աւելի շտապաշու Պարսկաստանում ու հողային նորանոր զբաւումները շարունակելու և Գեորգիանի մտանպնութեան մէջ, եթէ Պարսկաստանի նազային անրգարտիւնը այնուհետև անվթար մնայ, զրա գլխաւոր, վնասկան պատճառը հարաւի ստեղծ քրիտանական կայսրութեան ցուցարան ազդու կեցւածիկ էր. Հեղոյնի ազդարանութեան վնաս: Հին արեւոյ Հանգչի տանան արքայն սիրոյն արդիւնք չէր, հարկաւ, այդ գեներալգէն թևարտութիւնը, այլ՝ սեփական շահերի պաշտպանութեան շաղկապի միջոց, անանցանելի պատճել՝ ռուսական ստալիտազման հանապարհի վրա զեպի հարաւ, զեպի Պարսից մոյ և Հնդկաստան: Եւ այսպէս, Անգլիան թէև հողային նահանգները շարտա պարսկական հարուստ, բայց շտաղարկտնդն-տնտեսարէն ամուր տար կրինք այնուց և սպարուցից ցամաքային ու ծովային ուղիները զեպի ստեղծել իր մաշք-զաւթաւոր:

Անգլիանի հողային վերապաշտութիւնը Պարսկաստանում արդիւնք չէր նրա սակիականութեան, այլ միայն և միայն իր գաղութային զաւաթակալութեան ինքնական գնեցից մէկին — նախ և որով հասարակապետական պայտնով՝ մի անպակ աղքէն մեծը ընտրելու անուանները, մարտը արդէն իսկ կուլ տաւ աւարը, սպա թէ տանել նորիքի մասին:

Անէլին: Քրիտանիայի ստեղծական զաւաթակալութեան հաշիւների մէջ ի՛նչ մակ նուազանի նահանգներին ծրագրերը Պարսկաստանում: Դրա անհրաժեշտութիւնը նա չէ՛ր տեսել, այլ գուհուցել է իրեն զաւաթական և տնտեսական ազդեցութեան շրջաններ սպասուելով պարսկական հարուստ: Այս նշանակում էր, որքեմ, և՛ այդ միջոցով ուղղակիորէն, և՛ Պարսկաստանի հողային անրգարտանութիւնը պաշտպանելով, անուղղակիորէն՝ երկաթէ անարտաւաններ քարձակեց ռուսական Հեղոյնի տակ զեպի հարաւ: Անգլիային համար կարևորը արդէն ա՛յլ էր:

Եթէ Ռուսաստանը իր զարուար ստեղծելու տակ անհաջող եղաւ Ռուսթարտայինց յետոյ, մէկ անրգոյլ հարիւրամեակի մէջ, աւելի տաւժ յարմուլ, եթէ նա ստեղծած եղաւ իր յաղթական ընթացքը

²⁾ Եւս գրքարան 1907 զեպի: և 1907 յունիսի քննքը:

Արարիչ ձառ արհի կատարել, այդ զև չէր նշանակում, թէ նրա նպատակն ասումովն զքառ էլ կոտոր պետի ասելը իր զարգարկան և տեսնական ազդեցութեան թափը, մինչև և, բառական երկար ժամանակ շատ թայլ արտաստարտութիւն գրաւ այդ ձայնովն, որովհետև Ռուսաստանը արեւուտեսակ ասանեանիմբեր շարունակ զբաշտում էր սանկական և միջին աստական պետիկներն զքառ համարյա շարքերովով, բայց նրանք ա՛յլ նախանակել զքառ ևս նրա ստալ թուովն կոտորիցոցն իր հովանու օտարը, ստիպան եղաւ նրան ուշադրութիւնը կենտրոնացնել շինարարական Պարսկաստանի վրա: Եւ այս սեպտեմ' ա՛յլ թէ Հոլանդիկ նաւաւորներ անկուռ ստալարութեամբ ուղիղ էլ՝ չէր կարող, — ա՛յլ ստիպի որիմակն Նեանիսով՝ արդիցարեան շրջաններն միայն ազակո՛ւնելու արեւելք, լինէր զարգարկան թէ՛ տնտեսական զնտիկ վրա:

Այսչեւ եղաւ, որ Անգլիական Հարաւոյց, Ռուսիան էլ հնարեց զարգարկաններն և տնտեսարիկ ստալարեացով՝ մի որ էլ զե՛ղ-զե՛ղաց տնտիկ իրար: Այս անհոջ թախանջովը Պարսկաստանի նկար՛ սեպի շարունակ միանգամայն և՛ էլ անանց Հակամարտ ուներէ մեծ ու փոքր բախումներէ՝ զարգարկանագիտագիտական մտազարգացում: Ինչպէս էլ եղած լինէր նրա ետպուշը և, ժամանակ, զարգացումը իննեանկան թափանկներին և զարտալիցին, զա փաստ էր. — աննեանկան փաստերից մէկը՝ ժամանակակից միջազգային կեանքում: Այ՛, այդ ծառայումը արտաստարտութիւն չէր կրում նաւաղական ընդթ, այլ Հանրապետւում էր որպէս զխաչա՛յ թափանջում, բայց և անպէս նա իր մէջ կրում էր թուրը նախադրեանները սպառազարտութեաներէ: Երբ 1857-ին Նասերդինի շահը Փարիզի անգլո-պարսկական դաշինքի հիման վրա Հարկադրակն միանգամ ընդ միշտ հրատարակ էր զհեռապետական երաւանջներին Ազանիստանի վրա, որքան, նաև Երանկ մուսթափեց, զբաժնով իսկ Պարսկաստանը ընկաւ Անգլոյն հոգը ազդեցութեան սակ: Ռուսաստանը չէր, ի հարկի, որ պիտի շարժերը զարգարկան նման վաղաքային Պարսից աշխարհում:

Անէլ ու անէլ ներս թափանջելով՝ այս զարտալիցներին չիման մէջ ժաման քրիստոնական և ուսումնական զարգարկան-տնտեսական ազակները Պարսկաստանում: Երևումներն կարող էին յարցանել և բախումներ, նթէ կանգնի լիսափնէ՛ զխանադրտական նախադրակով, փոխադարձ Համաձայնութեամբ իրար մէջ բաժանել նթէ ոչ Հոլանդիկ, զե՛թ տնտեսական ու զարգարկան ստալը կարգին:

Այս վերին կէտը անէլ էր գարնա քրիստոնական Հայկերիին, հար, ժամանակ, այն մեծ տոտուղութիւն, որ, ննջ գնով էլ լինէր, թէկուց մեծ պիտաններով յաջաւ Ռուսաստան, պէտք էր շնորհացնել սուտարցի անէլը հոգը Հակոբակոյրդին՝ յանկին Գերմանիայի: Եւ այդ ա՛յլ միայն մոզիկն էր, ա՛յլ միայն երպարական նախտում, այլ և Միջագետք Արեւելքում: Միջպարսկի վարտով, արտադրիկ կառուցող Ռազդատի երկաթուղով՝ գերման նախադարձութեան բաւական անարգել ստալ էր ընթանում նաև զհայր Պարսկաստան:

Պարսկաստանը նախարարիկն նա երրորդ մեծ ոչ թէ էր Պարսկաստանում և որ ստալը անէլ էր զպայտել:

այսին իրեն: Հարտակ անկն կարգի խոչընդոտներէ և արտադրտարիկ սարգելներէ ու զվարարութիւններէ՝ գերման ապրանքները մինչև իսկ փոտաւային փոխարդարութեան միջոցներով սկսել էին նեղելու Պարսկաստանի և, ժամանակ, շինարարին Պարսկաստանի շարունակները: Նրանք սպանում էին փոտնազարտ մտազարգիլին Հրապարակի միւս ուղիներն:

Իրատեսական զարգարկանութիւնը երբեք էլ չէ ժամանել զինան բարունակ շարքերով իր Հայկերիցը Ռուսաստանի հետ, անէն Նիքոնոյց աննեանկով զբառ Հարար, բայց Ռուսալոյց արտադրակ իր փոտնազարտութիւնները: Նախկան էր, որ Ռուսարդիկ սարգելը չէր հարաւ իջնուռ Հնարարութիւնը: Եւ քրիստոնական արտալիցն զարգարկանութեանը, ի վերջոյ, յարողակն ստլ, ինչպէս նաև Գերմանայի յառաջխաղացման կոտորումը, փոխադարձ Համաձայնութեամբ Ռուսիոյ հետ, զաննադարյին նմանադրակով: Անկի շառ՝ Ռուսաստանը աննեց անգլիական արտալիցն զարգարկանութեան շրջանակէ մէջ: 1907 թ. դաշնակցութիւնը: որ կնքեց Ռուսաստանի և Անգլիոյ միջև, զարմակեալ եղաւ ուսումնազնական շարարկութեանց Արեւելքում ընդհանրապէս և Պարսկաստանում ժամանարապէս:

1907թ. օգոստոս 31-ի դաշնակցութիւն, զերազանցորին զորք նպատակը Գրէշի, շառ էութեան նոր յան չէր քերակ իր հետ: Նա միայն զքի էր անում, միջազգային իրաւունքի լիզով միանկերպում այն փոտալիցն զբախմանը, որ ստանանակներէ ընթանում մեռաւորակ էր Պարսկաստանի Հոգի վրա, բաժանելով այն աղիցարեանց երկու գլխաւոր գոտիներն — սուսական և անգլիական: Մի Համաձայնութիւն, որ կնքեցին իրար մէջ Նոյնոնը և Գեանդուրդի՝ ռուսակ Պարսկաստանի կամքը կամ Համաձայնութիւնը աննեալ, մինչև իսկ ստալը նրա գիտութեան:

Իր ինտերոյն զոյրութեան ինքնին անցած փորող ինչիներնում Պարսկաստանը Հարկադրակ էր ժամանակում և անոր զխաղի գերակ, նա կողմ, նթիական չէր, այլ օտակական աստիկայ՝ ստար, սխարակակ պետութեանց զարտութիւն զարգարկանութեան: Եւ այս վերջինի թուրը էական գնեցը սրբազորում էր 1907-ի զաշնակցութիւն, որպէս արմատազորումը նրանց մեռք ընթան մեռաւորակներէ Պարսկաստանում:

Իրոնց էին զարմք:

Ինչպէս թուրը նման դարտազանքում — ինչե՛ղ՝ միսաստան, ներպատար և այլն — Պարսկաստանի օրինակում ևս ստալը ստար պետութեան զարգարկան ու տնտեսական յաջալիկ աղիցարութեան նախադարձանը Հանգիստաւալ Ելեմասիին (Ֆիլոսոփական) սպալից: Նախալից ու արեւտեսակ կերպով, խարզարմիկն ինչոցներով զարգարկով երկրի տնտեսական աղիցարները, մեռակութեան ժամանակով նրա ընկան անբաւ Հարստութիւնները, միւս կողմէ՛ իրախարակով շարունակներին շառաւ Հակոբակոյրդն ու ցոփ կնքազարտութիւնը, որով և անկէքլ նախարարի զուր քառայնով՝ անգլիական և ուսումնական ներկայացուցիկները շարունակ իրենց ժողովարարութեան էին ստալարակով մեռումն զանկարարիկն՝ փանտարիկներով զպիտու:

արած և անհիշե Ծախարը: Ի՛նչ և ի՛նչ շնչակեան ձեքորով: Առ շնչակեան տակունկում:

Այգուհ և լինում, որ Պարսկաստանը շատով էր ունենցի վեր պարսկերի տակ է լնվում, այն է՛լ հրեանք մինչև 24 տարե չափ անցավ պարսկերիներին: Իրան գաղթեցեալ՝ բազմաթիւ ուրիշ կաշակարարներ: Այսպէս օրինակ, 1900-ին Ռուսաստանը տալիս է Պարսկաստանին, 75 տարով, 22½ միլիոն ուրուլու փոխառութիւն, 1903-ին էլ 10 միլիոն: Առ սակայն, պայման է դնում, որ շահի կառավարութիւնը իրաւունք չունենայ ուրիշից էլ պարսից վեցցիւնու, մինչև որ անբաղաճի վճարում լինի Ռուսաստանի պարտքը: Ուրիշ խտրով՝ միւրեւն տասնեակ միլիոնով իրեն զորով է պարծնում մի ամբողջ երկիր: Պարսկաստանում գործող սուլթանի զբաղմանը լիցազորութիւն է ստանում 80 միլիոնի շտապարեան վարձի բանալու պարտքի գումար:...

Ազգային, ի՛նչ խոսք — անասանց զբաղմ լուսնային և շուկային ինդիստրիան — յետ մնալ չէր կարող Ռուսաստանից, 1904-1905-ին էլ անգլիական բանկն է 300,000 Փոունտ անգլիական փոխառութիւն տալիս: Ընտանաբար Նոյն պայմաններով: Երկուսն պայմաններ էլ չեն սահմանափակում վաշխառուական տակունկերով: Որպէս ասպակվալիքին և քաշիլիքի՝ ուսուցիչը պահանջում է ստանում են Պարսկաստանի մարտային կեանքները հիւստում, ինչ անգլիացիք՝ Նոյն կեանքները Պարսից Երզրում, բայց նա՛ն Պարսիկաստանի հեռադարձանային կեանքները, Կասպից չէր ձկնորսարանները, և այլն:

Փոխառութիւններն Ծախարում և յարողում են զանազան մեծաւորներն (կոնցլիստներ): Ծախիք երեւոյթի նաև զինաստանի իրակառութիւնը: 1900-ին Քեյսերի որոս դեսպան էլէնան Դոչդրակնի պատուաւիրով խոստում է կողքում Նապոլէոնի շահից, որ նա զան տարայ շնքացնում, մինչև 1910թ. ո՛չ ինչը կամարանակի երկաթուղիներ լինել երկրում, ո՛չ էլ զբաղ լինելու իրաւունքը սոսյ կրողը պետութեան: Անգլիան զգոհութեան գիտախաղի է անում, այդ արդէլը էր հասցիելու ուղղան անանկում, մինչ իրական է՛լը նա շահ գո՛ւն է մտնւ տակներն երկաթուղային Վելուհից, Պաման, որ, երբէք էլ Անգլիան լըժըն լէ զանկացի — խոսքը նախապահարցման լըժընք մասին է, — որ ստեղծարար երկաթուղիներ կառուցանի Պարսկաստանում: Է՛ր որ Երանք պիտի գրայգլին հիւստի վարչէլը զիցի կարու: Առ Անգլիան շահուի ինքն է նախաձեռնարկի զից զբան տակ Պարսկաստանի երկաթուղային խնդրում և ստեղծում միշտ էլ իրենին աշխարհի շնքացի տակ, որ Ռուսայինք անպայման մնայ զգոհ ճառագից զիցը և խաղարկիլ պաշտօնը (բարձր Ռէյսայից փարձ պիտ Դժ-ական Քաշակներին է անլի ուշ): Արդ անհնձ Անգլիան առիթ է ծառայցիլ՝ յետապայլի իրեն բուսուցի զերազանկելու՝ ուսուցիլ երկաթուղային Երանքիներն խաղարկելու կամար: Առ այդպէս, շարունակ: Ռուսական զբաղմանութիւնը ուշ, շահ ուշ միայն զիտ շնկու թիւստեաններ կրկնիլ խաղարկութեան մասին: Ար քան, որ զիտ շարունակելու է այսպի էլ ու ու ճառագից անպատիւր թիւստեան է՛լ

զբաղ ուսուցիչներ: Այսք էլ զի՛ չէ պատանում, որ անգլիացի ներկայացուցիչները լուրիք տարանեն, իրք ի՛նչ ինչն այս ինչ կամ այն ինչ նպատակ են հետապնդում Պարսկաստանում — իրականի մէջ երբեմն բոլորովին կոկանակը — որպիսիք ուսուցիչ արժանի բարձրացնեն զբա շարքը, բայց որ՝ քանից քանի ենան անապարտութիւններ հետապնդելուց:

Բազմաթիւ ու բազմազան մեծաւորներով ու այլ կաշակարարով ուսուցիչ և անգլիացի կապուկ-կապկպում են պարսիկներն ուսք ու մնացը: Վարսկաստանը անտնւ է երկու երկաթուղիներ մէջ, իրանում նկատում է շահուցի աշխարհաբարդն և զիտնական Ծախարը Սլէն Լալլին:

Տարիներ լնտ անլի հա ծախարում է անգլիական և ուսուցիչ լուրք պարսից վրին: Ռուսները մինչև ինչ գերազանցում են, 1910թ. ապրիլ 7-ին միասնաբար պահանջում են պարսիկները՝ անաստարակ ուրիշ անար պետութիւնների մեծաւոր շտալ, Կամարիլով զա ուղղան շահուցի պետութիւններից (ուսու, անգլ): մէկ կամ միւր թաղարկուն և լուրճաղբախան շահուցի զէնք:

Երկար պիտի լինե՛ր՝ կանչ անել այս աննիք վրտ: Այսպիսի աննիք, որ Պարսկաստանը մինչև ինչ էր սեփական զօրը սե՛նանք: Հնարարութիւնը զրկում է: Ռուսները սեփական պահները զեկաւարութեան տակ կազմակերպում են շտապարկուն կաշակարար կապուկի թրիպան, որ սակայն, ոչ այլ ինչ էր, եթէ ոչ գարիք՝ անասանք աշխարհապետութեան մեջին: Անլից կամ պիտու շահուցի Նոյն պատիւն էին ներկայանում նաև պարսիկան միտ պարտաները: Իրականի մէջ դրանք գոյութիւն ինչ լուրճինք, զան Պարսկաստանի կամար:

Առ այդպէս, մէկը միւր յետից կարգում են յառաջական, էլնմայային, երկաթուղային, անտնական և այլ կարքի մեծաւորներն: Վերջը Ռուսաստանը լինում է Քուրճ-Մարքի երկաթուղին և մի մնլ էլ զիպի Ուրուլու լինը տանում: Բայց հիւստային մարտիցը՝ նա իր մնար է անտնւ նաև պետական ուրիշ կեանքները, հիմնում է զբաղմանը իր հիւստերով, մնաց ընտնւ Հիւստային Պարսկաստանի ճարտարապետիկ և ուրիշ կանիքի շահուցիքման մեծաւորը (Պաստից լին կարգի կեցեցին), Նոյն շրջաններում տարաւոր անասաների և Կարսիականի միլիտարութեան վրտ է դնում իր մնացը, Անգլաստականում հիմնում է միլիտարութիւններ և զզրցանք: Այն աստեան, որ ուսուցիչ ուրիշը գտանում է փոխանակութեան ընթացիկ միջոց Պարսկաստանի երկրին շահուցիլ: Անգլո Անգլաստական և Հիւստ. Պարսկաստանի նաևնապատիւները ու բարձր պատանանակը նշանակում և արձակում են ուսուցիչը հաստութիւնը:

Անգլիացիները իրենք ստիկներէց, ի Կարիք, յետ չեն մնում, թէև տակի անխաղաղ մարտիկան կերպարանք են տալիս երան: Բայց յիշատակում մեծաշտարակից՝ Երանք հիմնում են Վարսկաստանի կաշակարար գրամատուս (Imp. Bank of Persia), որ, ինչպիս Երանք հնչող իր անունից կուսու, ունիւմ պարսկական լըժ, և որը մինչև ինչ էր մնացը տաու պետական գրամատուսութեան (էմբան)

բրանուճը: Ապա, անգլիացիք մեզ բերին Հարստանին Պարսկաստանի նարագաղտների շահագործման մեծաշնորհը: Ըն նրանք ուսուցիչներին հասնելըք մուսուլմանական, զինչու պարսկական նախախնի ընդհանրականն է (Anglo - Persian (Oil Com.)), որք բաժնեկցիների մեծագույն մասը բրիտանական գանձապահ Յիթայանաններում է գտնուում, սկսեց պաշտպանել իր մեծաշնորհը, Հարստան Պարսկաստանի նախնի նամար, գրասենյակ ստանկարագ սեղ նամախարստանի շահալուում: Վերջական, անգլիացիք եւ Հինդսիին իրենց միտնեմական ու դարձուցական նաստանդարտները, Հիսաղանդիստանի և այլն է այլն:

Ահա, ընդհանուր գծերով, այն հաստատները, որ ստանդանանները յամաս մրցակցութեան ընթացքում է ծանուցանող, Համաշխարհային պատերազմին նաստարող զանեւ Հինդստանում թույլ աւ թայլ կարողացան անեւ ուսանելը և անգլիացիք Պարսկաստանում: Ըն այն՝ նասրեղզիք շահեց սկսած մինչեւ արմար Առաջին շահը, Ղաթանների Հարստանական վարձանը: Նասրեղզիսը (1848-1898) իտական Պարսկաստանի վերջին անկում — զոյն սկզբում — ինքնակարգ եղաւ: Քէն նա փորձեց կտանցել անփական ինքուստնուծական կապուումը, թայց չարդեց՝ նրա շահաբեղները, անչի կամ պահպան շարժով, Դարեւի զարեւ զլուս ինքնակարգ ուսեմներ ին միայն, խալսայթիներ՝ մերթ Մեկլայան, մերթ միւսամասնակ նրա և Մուստասանի, թայց մասնատեղ, վերջինի մեռլում: Անգլիան իտանականներն էին համաձայնար յարժով՝ և՛ Մուկաթլիքի (1898-1907), և՛ Մուստան-Ալիին (1907-1909), և՛ զարեւելի Անժու-շահը (1909-1925), նա, որ այժմ կարծեմ Փարսկում արդարագրի անուսուրով է գրաւուում:

1906-ի յեղափոխութիւնը պարսիկ Հայրենասերների և նրանց համակիր տարրերի յուսահատական միջն էր՝ երկիրը փրկելու անգուղիք մարտից, մերթադանու մուգուուրը այն ջանադարան ուսուցիչ, որք մեկ նրան նեղու էին և սեղմում էին ուսու անչլուսացի անխաւճակները և դրամատերները: Պարսիկ յեղափոխականները երկարուսին յամաս կտրեմքով ու գահաբեկներիններ փնդ կոմեդիան երկրին վերադարձին իր թագադական և անուսանելան անկախութիւնը, իրանց ուղարտողական պայքարին իրենց յամ փորձեմ նաեւ նայ մարտական ուսեր, նայ յեղափոխական Սիքիւում մինչ իսկ շարժման գլուխին անուսու: յեղափոխականները կարողացան մեռք բերել, Մահմադանութիւն և մարդեղական ներկայացուցչութիւն, թայց նրանց շատ էին անգոր, նրանց անկերը շատ էին անբասարք՝ կարեմայ սպառնուիլու մեռք բերած նաստանները, յաղթարդու և երկրորդ պայքարի կարեմուում: Համար երբեմն անկեր — միւսպետական յուսաբերութեան և անգլիական ու ուսաստան գրուներ զեմ: Արշապի և դրանք ներքուստ ու շահերով թաման-թաման ներեակ իրարու, թայց գիւրբու միջանց՝ թուրքին Համահաւասար շարժով սանչի սպասարդական տարրերը զեմ: Ճնշուց յեղափոխութիւնը, փակեց Մէկիւր, Քնչեկ Մահմադանութիւնը, ևն Քէն զբարսին թոկեմ յեղափոխական գրուները: Հարկարարած եղաւ Մանուկտ Ալին հրամարել գուհեց (1908) յազուս զեղեկն նախ թափանք արմատացան

մանկահասակ Անժու շահի, թայց Պարսկաստանի գրուները շփոխեց այլու, նա սարսով մայք երբեմն զերեւոյթների մեռլում: Մասնատեղ, անչլուսու ուսուներին փաստական տրքախուսութիւնը Հիւսիս Պարսկաստանում և շահապաշտ Արարատականում: Նրանց թարթարացած կարեւորաններից ճեւեղին պարսիկ ու նայ յեղափոխականները զեղեկներ: Ուսու գրաման և պատմիչ պարսկական էին տերն ու տրքականը Քուսրեգում և ամէն անչ Արարատականում:

Այսպիսով, ցարական կառավարութիւնը և աշխարհիս սաւալին զեմերարտան, Անգլիան, սրտագին գաղտնիցեց էին՝ շարեւուս: Համար Պարսկաստանի ինքուստնուծական Հինդերը: Մի երրորդ սրական շարժով Համարմականը մասնուց սաւալին: Անգլում պարսիկ կառավարութիւնը փորձը, Անժեղիայից հրաբերած մասնագիտ Մարգալ Շուստերի գործուն անչլուսութեամբ թարեկարգել երկրի եկեմտական վիճակը, հանդիպեց երկու պիւսարտուց պետութիւնների միասնական և անչլուսարդու զիւսարտութեան, Քէն Մարգալի կարեւան զարեւուսութիւնը այնուամենայնիս սարարիւն շահուում թուրքուլին: Մինչ որ այլ մարզը մի ասար երկրում, զերազանցարեւ աննասով պատմաներում անչ կարողացան, ստուց է Քուրդ Բալալիւ, Եհիւսայի միայն արմանի է, իր այն եզրի կողմտերկարական նուսնաց, որ մէկ անուսու, սահասարակ, հանչուս թերեւ կարողացել է մեր գրուում:

Ըն 1911-ի զեմեմեմներն վերջուպիք պուսան է զուում՝ երկրից զուսու զիւլ Շուստերին, հանայնի 1911-ի գաղտնիցեց և նորստը մեծաշնորհներ զիւլ: Ահա 1917-ից ստալի և իւսուց ստեղծած վիճակը: Մահմուրիայում շարժախուս Ռուսաստանը, որ նաստուլուս ուղկ Պարսկաստանն իրենն էր Համարում, մինչև Պարսից ծոց, ստիպուց էր եղել 1917-ին Անգլիայի Հեո թամանի, այն՝ Վերջինս կաշիներին մէկ էլ Հեղեց մասուս էր՝ Մաշխարհի Արեւելում թուլուցած իր պատմական ստերին մեռք մեկնել, ինչպէս և ուրեւելին, Հորթուցը միւս, սեւիկ փոսնուսուր ուսուլին, Գեղամանիային անփաստ գարեմեմու սաստարուսութեամբ: Համաշխարհային պատերազմը նաստարուսուսուում էր: Սերիսուսներ միանցումայն և Հասասարուցուս:

Ի՞նչ էր պարսկական 1907-ի ուսուսանչլուսական գաղտնիցիք: Տրամադրութիւններ, որնք ստակ երասուսան ինտերզուումն էին մինչ այն, Պարսկաստանում գրուում, ինչպէս նաեւ յետապայնի գրուուլիք թուգարական-անուսանական այն սանչը գիլքերն ու մարտուումներ, որնք մասին իսաք եղաւ սարկը: Հարասուային Պարսկաստանը Անգլիային, Հիւսիսային՝ Ռուսաստանին, փնտրումական մասն էր՝ չկար, — այսպէս պայքարուումարեցին մասնականորակուց, իրաք հուրուսութեան մեռք մեկնում փողեմք թիւափակներ: Ռուսաստանին ընկաւ, ի հարկի, ստիւնի թամներ: Արարատական, Գիլան, Մաղանդարան, Քնչքան, Պարսուսան և անչլուսուս — զուսու Պարսկաստանի ընդականն աննուսարուսուս շրջաններն են, ամէնէն մարգարուսար և սահտարուսար: Ռուսաստանի անչարարական գիլքեր, նրա անմիջական Հարեմանութիւնը էր բնում այլ ստուանչլութիւնը: Տարրեր հարց է, ի հարկի, Քէ մըլափ շարեց ու կարողութիւն ունեւ

Ռուսիան՝ օգուելու իրեն վերապահած սենարտուն-
թիաներից)։

Ազգին Ազգիան թէև զիշով դո՛ւստաւ, բայց եւ
անմիջապէս գալիք տաւա՝ իրացնելու դաշնագրով
ձեռք բերած իրաւունքները։ 1900-ին Նաթի շարտաւե-
րէն ինն խիստ արգէն Մոսկովայի շրջակայքում։
Նպխատանքի համար էլ ծովից ու ցամաքից պաշ-
տօնէլ էր։ Իրանից աւելի բան չէին էլ ուրում անչլի-
այիք։ Կլանքի դեմ ձայնակ պետք էր. անյայտ ու
չախտի, չին ու երբ ասիներ՝ զգեանէլ պետք էր
վերջնապէս։

***

Աւ փրթաւ համայնարհային պատերազմը։ Գարապ
վէ՛՛ն՝ ո՛վ էր ձեռաւորը։ Տարիներ շարունակ ամենքի
ու մեր անախջին փոստիկն էն դաշնակցներէն թի՛-
նահաւա, Գերմանիան էր ձեռաւորը։ Եւ ուշաբօրը
հաստատուել է վարդափորին հրաւած հեղեմներին։
Ձե՛՛ն՝ որ յատկապէս Ազգիան այլ իսկ նպատակով
շարուն ընտրի մեքենաներ ունի, զբաււր ու բանաւոր
պրոպագանդի համար։ Այն աստիճան, որ զեւ այսօր
էլ անգամ սերիցն խորան ու զուսանուած Նալա-
նուս յու գրասիներն երբեքնայնս զբիւն չեն վերջնում՝
Գերմանիայի եղակն կամ զվերապահ յանցապարտու-
թիանէլ համայնարհային պայքարի մէլ ապացուցել
չուտայու համար։

Ո՞վ էր ձեռաւորը։ Ամբարի բո՛ւրն էլ. համահա-
ւասար շարժի։ Յնպատարագծեան շրջանի հրատա-
րակեան յարգամթիւն վաւերագրեր — և զեւ ո՛րչափ
շատ են հրատարակելիքներ կատարել անպէք չեն
թոգնում այց ժամին։ Խզուլայիքի դրոթիւնները միայն
չեն իրենց տեսակում։ Երբ դաշնակցները հեղեմ-
կան անուն այժմ իրենց դիւանաների գոներն էլ
տրչպէս շան կր բանան, ինչպէս որ բանաւ տին Գե-
մանիային, այն ժամանակ միայն կիմացի, թէ կոյ-
մաքի ամեն մէկը ո՛րչափ բարեւ է ունեցիլ ձարը-
կութիւնք արիւնտուելու սերի մէլ։

Առաջիկ գիշակ արեւելոցը միշտ էլ չի լինում
դիւանար յանցապարտ։ Բուստանն ստորի մջցման
մէլ էին՝ զինման մէլ իրար սերտանցելու մուշտքով
բուսում։ Ներգալիս իսկ տեսարանը չե՛՛ն։ Եւ ո՛վ է

որոշողը՝ ձեռաւորը ո՛վ է։ Ձե՛՛ն՝ որ է վերջոյ՝ յաշխ-
հանք ինչո՞րքը յանցարդ պիտի թողնէր։ Ոնքանին
ինչէրն էլ ասած է Էդլի Մարքինթաւին՝ Էթլ յաշ-
խահան զուրբ գոյն Տանդուստը, ապա ո՛վ է հայ-
կական սպանդի համար նրա սմիքը թողնող և զտտի
կանչողը. ո՛ր որ յաջիցող միշտ էլ արգար է լինում.
Իսկ Էթլ պիտի չի, Եւ պետք է թուրքի բանը։ Այս
վերջին մարդարեւութեան մէլ հարկուս ստուշակն ինչի-
բը, հակառակ, որ պարտուել թուրքը։ Արգիւնտն
յաջիցական դաշնակցներ կամ իւր ցանկութեան լա-
նկցան՝ Թուրքիան ձեռաւորեալի նստարանի վրա զնն-
լու։ Ջնդիքը թունցին ու սաղի կոնզիկցերին։ Տարան
հանները Լոյսանում հաստարը-հաստարի կողքի
բայտեցերին։ Նոր ինչիքներն ձեռք սեղծեցին, արգա-
րութեան վերաբարտիքի տին։ Յար ու նման զեր խա-
ղապ նախ յայնպեան թուլիկներ։ Սիւտուսի մէլ իրար
վերապահեց ձեռահանութեամբ, զուր հռչակեց զԸ-
խաւոր ու իրակ յանցապարտ։

Գերմանիան էր ձեռաւորը։ Արգիւնտն զտաթի
կտո՞րն հռչակեց կերան ու սարքադրուած դաշխ-
ները։ Արգար թէ՛ հակառակ կողքը զուր զաշխիքներ
պատուան զն շարժան լինէր։ Այլ Եւ իսկ ենք գրում
մէ՛նք մեր կաշիքի վրա։ Եւ ինչո՞ւ, որգիւնտն Գերմ-
նիան խախտել Սելիլիայի յեղափոխութիւն։ Իսկ որ ուս
զարաբանակները շէտաբային Պարսկաստանը որոշեցին,
անչլիւթաք էլ հարապի ժտակ, զա Պարսկաստանի
յեղափոխութեան խախտումն չէր։ Թէ՛ սաղպէս չէր նրա
համար միայն, որ թուլ էր այլ երկիր, ստիպեալ
էր նա, զբէլք զարեւոթային, սաղպութեան շրջա-
նիքին բարձուած, այն էլ զեւ միշտ համայնարհային
պատերազմի ստաթի գնտուղ։

Եւ այսպէս, փաստ է, որ՝ պատերազմին թմա-
բարեց նա՛ն Պարսկաստանի յեղափոխութիւնը։ Երա հո-
յերբ դրսուելին մերթ ուռններ, մերթ ստանկիներ,
մերթ սաղպութեան, կրքեմն էլ երեք կողմից մի-
անպատախ։ Եւ զա հակառակ նրան, որ Պարսկաստանը
իրեն չկող էր յայտարարել սեղիքի։ Անջերը շատ են
նստոթ, լուսարեանը գաւնց վրա։

Ա. ԱՐԵՆՆԱՆ

(Շարունակելի)

Թ Ո Ւ Ր Ք Ի Ո Յ Ե Ռ Ի Ր Ը

Մա երեք ամիս էր յոխորս կերպարանը Գուլայ
մէլ ցուցադրել, նոր Ազգ. Մեծ մարտիկ էր ուզանին
պէս, էր ուզան խորով շաղկեւի և կապապարել յե-
տալ, Մուսաֆաթ Բէճալ զարմաւ Էնիկիւր, արտասու-
նելու համար էր պատմական հարը, էր կուսակցու-
թեան (ԽԵՄԷ) համարումարին առթիւ։

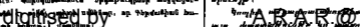
Պէրքիքը ամիսներ առաջ էր իտալիկ այլ անտի
ժամին, որան Փրանսերեն, անգլիկերեն, արաներն էլ

զերմաներն թաղանթութեանն էր ու շարտաւե պա-
րտաւած և սաղպարեան էր Փեղինի մէլ։ Մարտիկ
համար էին իտալիկ անոր թուրքը և տեսարութե-
ւը, — մէկ շարտաւ։

Արգարեան, տե՛նք մէկ շարտաւ, պատմական շրջանի
մը այլ սուտեցիկ եւ մանրակրկիտ արձանագրութիւ-
նը։ Միտա Կոնտեմեր Թիւր և զերկուսա Ել-նի,
տե՛նքով ՅԵ ժամ և ՅՅ վարդապետ, ինչպէս յարգեցին
ինիկիւրին։ Տեսողութեան այս մջցմանն ու արձա-
նագրուեցաւ Մուսաֆաթ Բէճալի փոստերեան շարքը և
հնարարեցաւ այնպիսի ամեն կողմը, իրեն յարտաթիկ
երեւոյթ։

Գուլայ ու Պարսկաստանի մեծ և ինքնագործութեան
այս փոստերեանն էր Պարսկաստանի, ստիպանաւ

*) 1871-ը. աւա-գրեմա. համայնարհային (հասցում)
Պերմանիկ պատերազմը է Կոնտի; Պարսկաստանի յարտաթիկ
իտալիկը՝ շէտ. Պարսկաստանում իրարարեցին անչլիւթե-
ւը։ Պարսկաստանի փոստերեանն էր Պարսկաստանի
այս փոստերեանն էր Պարսկաստանի, ստիպանաւ

կուսակցում էր ձերբակալւի: Անամբերներ կատարւածին Պոլսոյ վրա զարկ: Հոկտեմբերին սկզբը էր կայսրի նոր զանգն ձեւ, վարչապետութեամբ Ալի Ռիֆա փաշայի, որ ստեղծ հաշտարար կերեալ: Բաշակցիկները էր վերականգնեց և Մ. Քէմալ կարգ ձե պայքարներ կատարելով, ժամանարգում թիպագրութիւններ շնորով Սրբայի ժողովին պահելուց պատերազմներու ժամին: Նոր զանգնին պատերազմական նախարարը, ստեղծութիւն ձե կուսեան Մ. Քէմալ և ընկերներուն հետ: Հոկտ. 20-22-ին քանակցութիւններ էր կատարելին, հասարական ծրագիր ձե շահելու համար: Միտապալտեանը կորուշի թուրքիան անբաժանի անբաղտրիսն մը ճկատել, խորթէն և Գովրէն միջու արեւելեան նսանակները, մէջն հաշիւով կտաման: Համապալտեանը էր զայնայոյ, որ թուրքիան անբաղտրիսն անկան պետութիւն մը դառնայ: Համապալտեանը էր զայնայոյ նսան սուլթանութիւնը և յայիփաշարիսը պատելու: Ընտրութիւնները ազատ պիտի ըլլային, պայմանաւ որ Իրքիստի պետերը չընտրուին:

Այլ միջոցին, կարգ ձե իրաւունքներ էր ծագած. — հետպահիսկաններու կողմէ յարձակումը՝ Սրբայի հետպահիսկան վրա, հրատարակուող գործունէութիւն՝ միջին ստեղծել զէմ:

Հոկտ. 6-10-ին, նոր ժողով ձե ստեղծ կուսեան Սրբայի մէջ, որ կորուշի երեւոյ. ժողովը զանարեւ Պոլսոյ, և ստոր էնչոն սպանել խեղճէիսի մէջ: Միտեանի ստեղծ կորուշի զիմարդը, ընթ կատարութեան խոսքառնողը սնանարարիսն առաջարկել ընէ և Պոլսոյ կատարութիւններ ան ջնարկել. հաճ զիմարդ զիմարդին Ֆրանսայիներուն, որոնք սեպտեմբերներուն յարձակում էր Աստանայի և շրջականերուն մէջ:

Դեկտ. 27-ին ինկիսի էր փոխարեւ ընկերայնացողական ժամինը: Անտաղ յիստարուն էր ժամանակէն հաճ Պոլսոյ երեւոյ. ժողովը, որ կարգ ձե ժամու նիսանակն յետոյ կարգան էր 1920 յունիս 13-ին: Հասարական զանելով, որ էր ձերբակալու Պոլսոյ զարուշ միջին գործիները, Մ. Քէմալ էր հրամայէ ձերբակալու ին Անտաղու զանակն ստար պատելը:

Փետրու. 18-ին, Պոլսոյ քրիստանական ժարգպանը զինոյցով մը էր ծանուցանել թէ Պոլսոյ թուրքերուն ստիպ զան, ընթ զինք զարուշանելին համառայնական սեփական և հելլեն զրաման քանակին զէմ: Եկայ զինոյցը կըլլար այն ստեղծ, երբ հելլենները կտրուպետիսն իրենց հակարար: Ֆրանսայիներուն հետ կորուշ մէջը Աստանայի մէջ, հայերը զարդ էր կատարելին Երեւելոյ և Մարաշի մէջ: Պոլսոյ առարկայ էր ոչ միայն Պոլսոյ, այլ և անբող թուրքիսն անառարկեր: Ենթ Ֆրանսայիները շարքովին Աստանայ, միջին շարքովին անբառուպիտոթին ստիպ վարակէր Աստանան:

1920 ժար 16-ին, սեպտեմբերներ զիմարդ էր հանել Պոլսոյ կողմը. կարգ ձե միջին պետեր էր ձերբակալու և երկու. ժողովը էր ջրի. ւշնապարական հասարակ պայտանայ մը անթիպազն ինկիսի էր հարող մը յար:

Այս զիմարդ վրա, կորուշի սուլթանանէ անպարտ կնցով սքրտուտեայ տարբերը, արդիւն Պոլսոյ զրուսան յայտարարութեան տարանուշ Անտաղուէ մէջ, թարգմարդ զիմարդ շարք պետութեան և իսլամական աշխարհին: Եւ. անթիպազն էր ձերբակալուին խեղճէ-

իսր և Աթ-Կարախոսար զարուշ համառայնական սպանելը, էր անառարկան ստեղծ զիմարդները, իսկ երկաթուղիներ կարեւոր կետեր էր քանակին:

Նոր ընտրութիւններ յետոյ, 1920 ապրիլ 20-ին, ինկիսի էր մէջ էր զամարդ Ապ. Ան ժողովը, որ էր հուշակի կատարարական անթիպազն թարք սրկար: Մ. Քէմալ ժողովին նախագահ ընտրան ըլլալով, կատարարութեան ուլ պետ ընտրան էր, ստուղղակի: Գրեթէ մէջ շարք յետոյ, ընտրանցով 11 զարուշարները:

Պոլսոյ զարուշներ նորին փոխան ըլլալով, ինտանութեան զրուշ սեղան էր մերտ փաշան, որ սթիլմալան հանել տուա Մ. Քէմալ զէմ: Միտեանի ստեղծ անաթիլլի հրատարակել էր զորդին Պոլսի, Աստուղղակի, ինկիսի, Թոստան, Արթուրի և Սեւերեկի լրիստեղծան մէջ: Ըրտուտութիւններ ծագան էին Գոնեա եւ: Իսկ Աստանայի լրիստեղծ մէջ միջին ուժերը գրեթէ զարարան էին Տարան և Մարաշի Ֆրանսական զորք: Անպէս որ, 1920 մայիսին Ֆրանսայիները քանակցութեան ժաման Ապ. Կատարարութեան հետ:

Առաջին անգամն էր, որ համառայնական պետութիւն մը փոխանակ Պոլսոյ զանելու, ինկիսի էր զէմ: Մ. Քէմալ էր պատնջէ անբողովին պարզել զրուսան հողերը: Այս աթիլ 20 օրան զիմարդար մը էր կերէր: Երդ սրերուն պատարարութիւն մը էր զրեկը Մուսկա. Կէրէր Սաիդ պէի նախագահուտար Ակսա աթիլ շտա մը կէտերու ժամին համառայնական զայնայոյ էր, թայց Մուսկայի քարկիստական զարկերը ստորպարկան 1921 ժար 16-ին:

1920 յունիսին, յոնիսը յարձակողական էր սկսին վնջ թիւնով, Թրքական քանակը եւ էր ժամու և հակարար էր կարգել խեղճէիսի: Աթ. Կարախոսար զինք վրա, ինչ որ մէջ յարուշ էր պատնջան:

Արեւելեան սուսանքն զու անուպարիսի անպտանայ տարան էին կարկան յարուշանելը: Թայց զարուշը էր լարէր և իրարութիւններ. ինկիսիները անաթու հելլենական զանակը, լարէր քանակու փոխարեւ կարկան յարուշուտը: 1920 սեպ. 20-ին սրեւելեան հակարար թրքերը անթիպազն ստեղծարար սեղան: Զոն 27-ին զարք զրուսան և յարկը: Զոն յարկը փոխարեւ ինկիսիները: Գոն 2-3-ի զիմարդ ստորարկան Անտաղուտարիսն զուստղեր. որան խորիս նիստեղծան մերտուտուտուտու: 1917-ի Թրքական սուսանքն Ապրիլին կատարութեան ինչու այն ստեղծ շարքարդ սնանայու կարկան զանակը: 1921 ժար 10-ին և 1921 հոկտ. 16-ին յարք մէջ նիսան զանակները փոխարեւնք Անտաղուտարիսն զուստղեր, որան ստեղծարարութիւնը կտրեղանով իտալութիւն և քարկիստութիւն հասարական մը ստեղծանքն որ: Անթ յետոյ, զրուշներու նս զայնայոյ համառայնականները, 1922-ին զրուսանքն կրտանուտարիստութեան զրուշ, որ սեպտեմբերները կարգան էին 1920 յունիսին: Երկու փաշ միջան ստեղծարար ինտարդ մը էր իտարիս թէ հելլեններ յարմարին զիմարդ ինտարարութեան և իտիսի մէջ, իտարիստարդին ստեղծարարութեան անաթուտուտուտու:

1920 յունիս 20-ին յունիս էր զարուշ Ֆրանսան: Երդ ստարան անթիպազն լարէր անառարարութիւն մը էր ժարի Գոնեան մէջ: Թրքական քանակը կտրուտութիւն մը էր կըլ յարմարին, և Աթ Կարախոսար փաշ եւ կարկանով Ըմիթ փաշան հրամանար էր զանաթուտարի: Զերքն էր հոնք կատարարար և յանական քանակը:

շահին կը միանայ, Պոլսոյ մէջ, Ճերբոս փառայի երկրորդ դահլիճին կը նստաբարի և ինքնամտական գրութի կանգնէր Քէլֆօր փառայ: Ինկանները Ե-ին Պոլսոյ կառավարութեան առաջարկով, Եղզէի և Սաշի Քառաները Պէլլիներէ մէջ անպաշտօն տնտեսացութեան մը կողմնան Մ. Քէմալի և Ըմէթի փառայի նետ: 1921 յունուար Ե-ին միջին քանակը շահեցաւ ստալին մէն ճակատամարտը, Մեծօրիէ մէջ: Յունուար 20-ին, կրճատի թէ Լամանայանի պետութիւնները Քուրգան խորհրդատուովի նրախրան են Լեռնայի մէջ, և թէ կը փոփոխեն, որ Պապը Արիեն զան Ազգ. Մեծ Ժողովի կառավարութեան այ մասնակցէ:

Մ. Քէմալ այս յարերուն վրա, կը պահանջէ թէ՛ Պոլսոյ կառավարութիւնը, ճանշայ Ազգ.Մեծ Ժողովը իրբուն միակ պետական իշխանութիւն, և միայն անոր իրաւունք սույ թանակցելու: Քէլֆօր փառայ միութեան անըրանելութիւնը ընդունելով Լանդերը, կը մերժէ այս առաջարկները, որով Երկու պատմական պատերազանութիւններ կը զբօսին Լանդան:

Վե՛տտի մէջ կարկի մէջս դրական արգելք մը մնալ յերկ: Լատանայան պետութիւններս տառաջիկ յարկի-թնայ մէկ մեծ և Սկրի յաշտուցի: մէջս այս գտնտով Ազգայն կառավարութիւնը մերձեց զանդիպելուս առաջարկեցաւ:

***

Հարկ է կանգ առնել այստեղ: Ինչ որ կը պատմէ այնուհետեւ Մ Քէմալ, գրեթէ նորութիւն չի պարտուեցին: — Քուրգաններէն կրկնելու, Քրանաթուրքը գաղափարը կրկնեցան պարզելու Լամար (1921 Նոյեմ. 20), ընդգիծաղի խմբակի մը կազմութիւնը Ազգ. Մեծ Ժողովի մէջ, Հելլենական թանկան վերջնական պարտութիւնը և զինուորային առաջարկ (1922 Մարտ. 22), Մառաշեղոյ զինուորային (1922 Նոյեմ. 3), սուլթանութեան թիւումը (190 Նոյեմ.), Լոզանի առաջին Ժողովը, որ մտնողեցաւ (1922 Նոյ. 21), և երկրորդը

(1923 յուլիս 26), որ յաջմանակ մը ընթաւ Քուրգեոյ Լամար, ընդգիծաղիներու թուն պաշտոնը ստալինարդութեանը Բէլֆօր պէն, կառավարութեան կենտրոնը Պոլսո փոխադրելու Լամար, Կարնապետութեան Կաշակումը (1921 Նոյեմ. 20), խալիֆայութեան, Էմգիթի և մեղքուններու թիւումը և կայանական զերչառանակի գտարումը (1923 Մարտ. 3), զրաւակն ապստամբութիւնը (1925 փետ. 18), Եղզէի մահափորձը, Պիլին թիւումը — իրբուն զաղափարը նշան մտնողութեան և սպիտակեան են:

Անս, կարն գիծելով, Մի պրակ (1930 էջ) ճառի անփոփոխութիւն: Քաղաքական կարողութեան իւրաք մըք մը, որ յայտնութիւն մըն է Քուրգեոյ Լամարին կենսակի Լամար: մտաք կը վերջնակ Քուրք երկտաարդութեան ուղղան կաշով մը: ՎՊ Քուրք երկտաարդութիւն, ստալին պարտակտնութիւնը և յարեւան պարզանէ ու պաշտպանէ Քուրք Կարնապետութիւնը:

Եր վեցերորդ առեմաբառութեան ընթացքին, Մ. Քէմալ միայն ստիճիկ պառեցաւ Լարաները Լամար խալիֆայութեան տանդութիւնները:

— Էմգիթաները, իսլամութեան և Քուրգեոյ թըրքաճիներն են անոր, որ խալիֆայութեան կարգով անկարն կազմէ խալիֆ իսլամներ: Տգիտութիւն է այս տեսակ խաղի մը մտին կրպակներ ստուգելու: Քուրգեոյ յալիկն սակի արքան Քալիկ խալիֆայութեան Լամար: Նոր Քուրգեոյ միայն իր զոյսութեան և յարգութեան Լամար կրնայ խորեցալ:

Ինչ խոսք, որ ընդգիծաղիները, այսպէս, իրբուն անկն կարնապետական նշանադրալ ընտրան են սուլթան-խալիֆայութեան վերանստատումը: Սու յարանակ Քալիկով կաշխատան այս ամբուն վրա:

Ուրի խոսքը, Կանգառ յունի ղեմադական Քուրգեոյ են, Կանգառի ըտր յոնարաններուն: Այսպայցիկը մէկն ալ այն որ Ազգ.Մեծ Ժողովն անպատ վերանում է 335 Նոյեմբոյ անմնացոն զուկով մը, միամոյլ և միաուսք, ինչպէս կարծիք սովանեցը:

Թ Ղ Թ Ա Կ Յ Ո Ւ Թ Ի Խ Ի Ե Ն Ե Ի

ԿԱՐՄՈՒ ԲԱՌԻՆՃԱՐԻ ՏԱԿ

Տարագիր ընկերներ:

Եթէ ստիպուած ու աղետաւան կայրենիքի անմիջիկաթ ենթակի շարունակում է ծախի մեր սիրտը, և նրա փրկութեան որը սուշանում է Կողմնալ զաղապարութեամբ, Եթէ ապարտալ Հայրենիքի կարտու: անկէ կրակի պէս այրում է մեր Կողմի և ստար կրկնի տակ զարէ էջ ստիպ մեր զոյսութիւնը յամբի ու արտաժարաներ ենթակալ—այնուամենայնիւ, երանի մեզ:

Եթէ մոպիկով ու ուղիւտաններով թաճաւան մեր Կարտաններն ու սիրելիներէ կարտու կրպի յոյսը պոյնը պէս թանկան է մեր սրտըն է Կայրենի օրաքը զէ՞ք մի անպատ ևս տնտեսու անպարտալ յարաք ապակին իտրքում է մեզին, Եթէ Քոպի էջ անոպական ու Քառա մնալներ, անպարտան կէն ու երկաններ,

որոնք զորովաւթ տնտեսութեան էջ կարգում արտաւանկ անձնութեամբ այսպէս ստիպներ — էլլէ երանի մեզ:

Եթէ այսրում էջ մայրաքիչ յարտութեան և ստը կարկի մէջ, կրտապայ ու յոնան, Եթէ մէ կար Կարի անիկնալ Կողքը արհիբի պէս Կնչում է մեր ուղեղը և Կնաճը զիտարները մանկում են մեր մերկութիւնը — զարեւալ երանի մեզ:

Երանի մեզ, որովհետեւ զաք Կնուք միայն զիտե՞ ինչ է նշանակում յայրենիքն իշխանութիւն: Երանի մեզ, որովհետեւ չէջ զպատ զանկի և անարտաւան իշխանութիւնի սերտապետութեան մտնութիւնը, ուր սպիտակութիւնը զեկամարոյ է, զտնտեսութիւնը՝ մըքութեան ստալին, իտրութիւնը՝ սրտապետան մէջնալ:

Որովհետև չէք տեսնում բարբերի ուշադրութիւնը, ուր ընտանիքը ուշադրութեամբ է, մեղքները՝ կասաւ, մտնակները՝ պոռնիկ...

Երանի մեզ, որովհետև մեր լուրջը չեն վտարում զարմուռ և անզարմ լրտեսների անհամար փոփոխները, ուր սպասակալները մշտնջենական է, սարսափը՝ չմեղքող, կործանումը՝ մարդի կախում :

Կաթիլ-կաթիլ քանդելի մեղքից ինչ որ զեռուսուրբ էր մեղքի մեր մէջ, ինչ որ մարդկային էր :

Ն Ո Ր Ի Ո Ւ Ճ Ա Պ

Ածարեակ, անմարտիկաց խուճուկ :

Հայաստանի ամբողջ տարածութեան վրա ահա մի անկա է, ինչ չկիրտների, կոնսերւտներին, օտարերաններին^{*)} և այլ վրայդների հիմնով տեղի են ունենում փութիկուս և անտղտ խուզարկութիւններ և քանդակաւորները մեղքակալութիւններ : Սուզարկում են ամէն տեղ և ամենքին, ում վրա կապում են՝ դրաւում են բուր տեսակ զեղքերի մնացորդները, սկսում արագամիջ ճրագաններէ մինչև որսորդականը, դաշտից մինչև... Հետադարձ : Ձերկայումս են այս անգամ ոչ թէ յայտնաբերած դարձին կողմակիրութիւններին անպանդին, այլ յայտնաբերած, որակ եղի են զաշտակցական կամ համակիր, բոլոր նրան, որոնք ինքնապատրաստութեան օրերին զեղք վերցնելու թեզուանի են եղի :

Ուսուցիչում են տանջ ստիկ, հաստիկ և գետի խորտաթեան : զիւզարկներ, յանդերներ, արհեստաւորներ, անկարտաններ, հոգեւորականներ, նախինի զեւորականներ, կործիր քանդակներին, աստիցիւտուսիցիւտներ, ուսուցիչ-ուսանողներին և այլն : Փաստներն և քաղաքներն բոլոր քանդակներ լինում են անմիտանաւիչ քանդակներով, որոնց մտածաւարագրում են կամ պիտի ուզարկեն հետաւոր Բուսաստան :

Ազգայնականութիւնը ահ ու սարսափի մէջ է, լուծանած խուճուկի մտնուած : անհամար ընտանիքները՝ սրկում են միակ սպասարողներին, անթիլ տեսաւորներին զաստպարուում են յայտնաբերում :

Ինչո՞ւ, սակայն, թ'ն է պատահել : Աշտնայնականին կայտնայնութիւն, ք զիւղներ բարձրագրան, Ամերիկայից մինչև Ուսուցիչ : Անգլիայից մինչև Վերալուսական Քուրքերան, քանց հետ զեղքին ինտերնացիոնալը սենեկաւ հատուկներին ու Օտտո Բաուլերներ, Մակդոնայաներն ու Վանդեր-վիլները, մի խորով ամբողջ զհետադարձ ուշադրութիւնները և յարմարեց խորհրդային անմեղ գտները վրա...

Եւ Սորհրդային Միութեան մի անմարտ մտնուիք՝ Սորհրդային Հայաստան է ի ի կերթին պէտք և պարտաւոր լինի, դարտաւոր է մեզ անեն բարձր նախազգուշական միջոցները : Եւ այդ կողմից նրա վարիները զերազանցում են իրենց եզրույթներին :

Անզգայ գիւղիկը զարծրին մեզ, անզգու անտեսներ, որակ վրա իշտում են յարմարութիւն զանաւորութիւն :

Սորտակցելի մեր կամքը և մարդ մեղքներին վերանցելի մեզ : Ուրանում ենք երկխոյս զպագաբաններն ու սրբութիւնները, էքը Նարկարում են, Հարձումս ենք, էքը հրամայում են, մտնում ենք, էքը սպանում են ...

Իսկ դուք, դուք երջանիկ էք, մեր կեանքն ապաւ է, հոգին՝ անկաշխան և ինչպէր մարտը : Երանի՞ մեզ :

որ հայտարար մարմնակների մէջ հայտարար բանաժողովրդի զիւղանքայն և զհրահրողի էք, որ բոլորներինը կկան ու հաստատուելին Հայաստանում : Ձե Սեղ իրովն աշխատում են մինչև վերջին զանուր իսկ հայ չիւղանքի և զպագաբան, իսկ նրա հարկան վրային և, մասնաւոր, Քուրք... Նրանց համար օրենքը զոյսութիւն ունի միայն մեղքանորին : Նրանց մաս զեղքը մտնում է անմեղքութիւն և այն էլ ոչ թէ աստը մէկ, այլ շինիլն սկիւղակու զձեզ...

Հայ բուլեիներ ինչ էլ կամենում մտանել, թէ իր պետական խորտուլ ու քանդակների իշտանութիւնը ստապարուց յետոյ՝ ուս զիւղորբ ճրագանը կը նստու որ և յայտնի կուզի զեղքի Մատուցա Բուսաստանը, ինչպէս արտա 18 թին, իսկ զեղային հին հաս չինները կարող են նորից ճրագարակ զայ, և մէջնայնում հայ մտնուողը կը մնայ անկէն ու անպարտաւոր : Այդ նրանց չի հետադարձում : Ընկերից յետոյ ջրհոգեզ անա նրանց զկապար նշտարանը՝ մէկը՝ սկզբից մինչև վերջ :

Եւ արդարն, ամէն մէկին յայտնի է, որ բուլեիները պատարան են բովանդակ երկիրը զուարթին, միայն թէ վրեժն իրենց : Նրանք, զուցէ, կը ճարտարէին իրենց յայտնայն արգիւտարութեամբ, յետանալ անիրիկայով և կանտոնելի բանակներով ամբողջ աշխարհի զմ զուրս զայու լնար զարկից, և թէ համարում լինէին, որ իրենց իշտանութեան անկուսից յետոյ անմիտան կը մար իրենց Փիլիքեանակն զոյսութիւնը : Բայց նրանց լատ յու գիտակցում են, որ իրենց տիրապետութեան անկուսից յետոյ բոլոր մանապարհները փակ են իրենց ամէն և որ սպասաւնելու ոչ մի անկուս չունեն այս թեզուանի աշխարհում ...

Գիտեն, որ իշտանութիւնը և Փիլիքեանակն զոյսութիւնը, իրենց համար, մի զուարթում և անքանակն հասկացարութիւն է, և այդ երկու բաները միմեկնից բանակը հաստար և մարդու զուրս իրանից բանանելուն : Եւ չնք կասկածում, որ պատերազմի զկարճ խորհրդային իշտանութեան մարդկութիւնը պիտի ստանանցի իր բովանդակ զամենութեամբ և անբարի զարհուրաններով, որոնց իսկ պիտի նեղանան կայտնայնանքն ու ներսնները...

Սակայն, թ'ն Հակասութեան է այդ, Բուսուրա-զիւղայնութիւն կասկածարութիւնը ինչո՞ւ և զիւղանք անում իր պաշտական զաստպարներին, Հէն, որհանակ, Հայաստանի կասկածարութեանը : Ը՞ն որ հայ

*) Այնպիսի յոտուկ զարտուս :

վերաճ նայ գիւղացիներին երգում է սինն արեան վերջին կաթին շատատիմ մուկ խորհուրդների հարազատը իշխանութեամբ։ Ան որ այն գիւղացիներին ընդհինը երև եր գարծինն և Ի տունեցարկերին և այնու շարիտ խորեք կրտսնք։ Աս վերջուպե, չն որ նայ գիւղացին իր աշխարհ սնունդ, հասկացա ու զմայեղ խորհրդային կարգերի բնած սրտատարները, խաղաղութիւնը, արտաբերիչ և, մասնաւոր, արջ տնայարե զարմարեղ լինարարութիւնը։

Արդ, սա՞նք է մարեմուն, սա՞նք է գրուշանուն նա։ Իր պրոտեստիտի ց, գիտակցութեան կնամ զիւղացիութիւնը ց...

Այդ, նա զմարեմուն է, նա արտաբան է ճիշտ որ գիտակցութեան կնամ նայ գիւղացուց։ Եւն զիւղացուց, որին խորեք կնամ է, թայն մարեմուն զմար, որի պարտեղը պլլն անկարգ է սանին թուլիկիկնամ անդիտութիւնը և որի արտած զպաշտ և կրտսնիւն սե սանայութեան և անդայա պայտայթի կրտսն։

Իայն ինչո չնն է այն արեւելութիւնն ու գարտայթ, ինչո սմն է զգրուշանութիւնը։ Գրուշ մեք սխալու ւմ ենք, Գրուշ զպարտած ենք։

Այդ արգտերի պատասխանը կը գտնենք հոռուեայ զպարտեղում։

ԻՅՈՒՆՈՒԹԻՒՆԱՆ ՊԵՆՍԻՆՈՒ ՊԵՆՏԱՆԻՆԵՐԸ

Նայ ժողովրդի զգրուշանութիւնը խորհրդայնացման առաջին իւն օրը գոյաթիւն է աննցնել։ Սակայն, այդ զգրուշանութիւնը միակցմանը ին անան արկուխի խորութեան և լայն լայնքի, որպիսին գոյութիւն անն արար։

Երբ թուր անկալութիւնները ի գնին ելան, կրք արտաութեան զարկերը խոստացան թարգմանք լոկ բարեմիք մայրին և աշխատար գտնելանները աշտեր լայն բանալով՝ ձօնիկն անան զանն կրտսնութիւնը — քուտութեան, խարտութեան և կնոճիքի վրա հիմնան խորեք, իշխանութիւնը վերջնականապէս ընկաւ ժողովրդի աջում։ Երան այլևս չեսուս ընձայտ չկայ։

Գրուշանութեան զիտար պատճառները կարելի է բարձուն կրք մասերի. — 1. Փաղախական, 2. մշակութային և 3. անտեսական։

Փարսնք ընդհանուր և շատուտ գծերով ներկայացնել այդ երեք անասիկ զգրուշանութիւնները արտառաձանի նայ ընթերցողներին, նախորդ խոստածանով, որ շուրհի կարտի և Շաղաղակցութեան թագախարութեան յայտին ին, թէ ինչ չարով և ինչ սղարութեամբ երան, ինթերցողներ անսկ ըն մեք իրգովութեան։ Անճատանով չէ, որ մեք ասածները մէկ կրկնութեան էլ չնեն երանք շամար։

ՊԱՆԿԱՅԻՆՈՒՆ — Գրու և ին անկալացեայ աշ գնտեղ, որ մտտար, թէ ինչպէս թուլեցարք 18 և 20 Թեւեմբերին իրեն ուղղակի և անուղղակի կրտաձանութեամբ Կարտի վրա կրտսնիցին թուլեցրին։ Ան մտայնել կնա, որ խորեքային իշխանութեան անարար ստեղծակութեամբ թուլեցրել յայնպիսի յայներին, որն յոյալ Գարտի նանան ու Ստեղծարար գաւառը վերջնականապէս զննենք թուլեցրին։

Եւ, վերջուպե, չնն մտայնել նոր նայ թուլեցրին ներք թարգմանք յայտարարութիւնները, թէ մեք չեսուարգրային իրգուներին անտեսու շամար թուլ զուկ նայ ժողովուրդը։

Անտեսանութիւն, ոչ ոչ չեսուտաց կրկն պետութիւնների շամբութեան, անտեսանութեան և կրտսնութեան մասին արան կնոճուտար խորեքրին։

Եթէ մի ժամանակ կային ժամանակ, որո՞ք չեսուտան ին, թէ խորեք կրտաձանութիւնը զէ՞՞ 1914 թի սամանկերը իւր կնոճրեն թուլեցրին, այսպ չկայ և ոչ մէկ, որ կանկանի աշ բանուն, թէ խորեքային իշխանութիւնը սխալ կը զնն ըրանար ևս թուլեցրային, միայն թէ երանք արտած թուլակու նանան և չիտանն ուրիշներին։ Ի՞նչ արե՞ք անն մի նանուց Թուլակուտի շամար, կրք նա կնոճուտ ժողովուրդային պրոտեստիտի փրկութեան գործին...

Եթէ մի թուլ անգամ նայ ժողովուրդը կարտի թուլեցրին կնոճուտը կզտ անքուլին, իր թն միտարգային թագաղանութեան անտեսանութիւն կնոճանտ զն կնա, ինչպէ՞ս մտտարք Անտեսանութիւնը թուլեցրին միայնակ Կրտսնութիւն, Կրտսնութիւն կամ Կարտիկանի անտեսանութիւն ինտուլարութիւնը՝ Արքեպիսկոպ անտեսանութիւն։

Արքեպիսկոպութեան և Կրտսնութեան անտեսանութիւնը կնոճուտ նայ կանկանները խորեքարար լուսն են այն մասին, անտեսան շամար իրենք թագաղանկան լարելութիւնը վրայի և թուլեք անտեսան կրտսնարտ, թայն իրտկանի մէկ սղարտեմուն ինտեսանութիւն։

Նայ ժողովուրդը իր պատճանան ու զարտար իրտեսանին անն, որան կարտան է անտար ուսով և որանք իրտարտեման շամար կրտ կեսուս անն։ Այդ անն-անն կնամ կարտիներ անպատճառան մասերի միայնուն է։ Իր պատճանան միտակներին անտեսան շամար, անկայն, այլևս անտեսանի կնոճուտ շամարն է, որ խորեք իշխանութիւնը սղարտեղ չուին չեղակալուպեք. զիտուցում է, որ չկայ իր շամար թագաղանկան արտաութեան, քանի կայ թուլեցրին իրտարտութեան։

Նայ թագաղանու զմայնան արտարայն արտաութիւնը խորեք կարգերում միանգամայն սղարտարգիլ է և արգանատիկ։ Նայ մարք զանթէ իրտարտար ժի արարտն է արտարայն Արքեպիսկոպ և, մայնարտ, վրաստանում։ Կրտարար կզանն շարի կնոճուտն են կայրին իրենք վարտ պատճանները՝ յարտ իրենք սղարտարտիկ։ Փարտի շամար մտէ՞ք երանք կնոճարգութիւններ — պրոք միտակի, անտեսանկան կնոճ անտեսանութեան, կրտարտար, քանի և այլն անն թայնպիտարտ խորականութեան կայն և իրտարտի միտ։

Իւն խորականութեան աննպատարտ փաստերը զուք իլ անտես Արքեպիսկոպ և, մասնաւոր, վրաստանի անտարտաններին է իրտարտար զիտարտ, Կրտարար իրտարտար արգելի պատարտար և նոր քան մանկան պատարտարութիւն — կալ իրտարտար է, կնն քան պատարտ է, մեղարարում է, կնն պատարտար է։ Իւն զրա անտեսան, մեք շայտարտի անտարտար

սանձերը: Եթէ պահանջույր կամ ճեղքաղորդ տուս է, թուրք կամ վրացի — յստան Հայկական քրեականացած աստարտութեան — շատարարները պարզապէս թիւնը կամ պաշտպանութիւնը աստարտի կողմէն է:

Չկայ բնականաբար և անէր անձնուստիտութիւն: Չկայ ցարգարական ոչ մի իրաւունք: անբող մի ժողովուրդը գրկան է զարարական որեւէ կարեւոր ունեւորտ իրաւունցից: Եւ մի անբուն է վերանսում, որին ստիպում են ծախհարանէ, երբ աննորեայ միտնդներին մէջ կարեւ է լինում յուսուածներ թափել: Սքոթլանդներին, Մուսոլինիներին, Մակգոնտայներին և Յարիզմաններին գլխին...

Բ. ՄՅԱՆՈՒԹԱՅԻՆ. — Հեկտորի ժողովուրդի նորապատ Ս. Համարանմանի յայտարարութեան, թէ սփեր բոլոր հիմնարկութիւններում Քաղաքում է պիտական (հայերին) լեզուին, պէտք է անկեր, որ այդ անսկան կիսով չափ ճիշտ է:

Ձիւնորական, երկաթուղային և պողոտա-կառուցման հիմնարկութիւններէ մէջ տիրապետող լեզուն գրեթէ քաղաքացար ուսուցիչն է: Հիւսիսարեւմտեանում, սպաղարական արեւմտում, դիւանար քանկերում, արաբացին ստիպող կոմիտարտում և այլն, 60-ից 80% տիրապետում է դարձեւ ուսուցիչը: Մնացեալ հիմնարկութիւններէ մէջ 50%-ից անէր պակաս չափով (բայց ոչ քաղաքով), գրաբարութիւնը տարւում է հայերէն լեզուով:

Սիւն է, անէր սոց ընդունում են հայերէն լեզուով գրած դիմումներ, բայց աննամայրէն զրգուցին սեղան զիտէ, որ եթէ կաննանում է, որ իր հիմունին որպէս ընթացք արեւ, պիտք է ուսուցիչ գրել:

Իսկ ինչ վերաբերում է իրաւացիկան լեզուն, ոչ թէ ծածկանի, որեւէ, Երեսուսում, ուսուցիչն լեզուն պէշքան ժողով և տարւում չի եղէ, որքան այժմ: Արտման փոխում անցնող երբեմն կարծում է, թէ գտնում է Ռուսաստանի որեւէ քաղաքում:

Գրականութիւն լեզու: Արարում ենք էն գրականութեան փլուզմանը: Գրականութեան կուլան նոր գրականութիւնը, որ միայն Հասարակագիտական և... քանաստեղծական՝ չի կարգաւորում քաղաքակերպի: Ազգականներ և Մուսուկներն պէս կապարաբարիտաների հրատարակութիւնները կամ Ազգայններն ու Նախիչ Ծարկաններն պէս թիֆլիսիս քանաստեղծներին գրանդները Փետրեարի կողմէն փութիւնով մատուում են նպարտանամներին իրեն սուղարկացու պարի կամ ճրգիղին ծաղաք...

Երկրպագիչ նախադասութեամբ գոյութիւն ունի Հայ Գրողներ ընկերութիւն, բայց անտեր կայ — անսանձ լեզու: Լին լեզվախոսներէ ոչ մէկը չի փորձում մի յուրը աշխատութիւն գրել, որովհետեւ գիտէ, որ իր գորք անպահ է ամառում:

Առայցից, որ Հասարակութիւնը նոր գրականութեան ձեռք չի ստանը, զրա հարգանք ճրգով է փոխարւում և պարտութեամբ կարգաւորում Ռաֆֆի, Երբովանզազէ, Աւարտեան, Պարտեան, Երանց, Նարեա, Մուսաբան, Լեւ և միւրն: Ապա Դարբը կամ Յանմամաշէ...

Նոր գրութեան մէջ է նախ թարգմանը: Լին սեպտուարից միտն երկու-երեք թատերախաղեր են

ներկայացում երբնն, ախ էլ ցոյց տալու ամար, թէ Հայկական թատրոնը գոյութիւն ունի: Նոր թատերախաղեր չեն գրում, քաղաքակրթութեամբ գրգռան զալ Նապար Գ. Դեմիտրեանի սփուր Նապարտէ և Սքոթլանդացիի պրոպագանդ (սպաղարաբ) զրաթ մի կոմիտայի, որը զանախցիկան տարաբարութիւն է ծագում և որի ամար երկու Նապար ցուրի վարձարարութիւն է իրաւացիկ պիտքից:

Անգլիական յունկանաւ պատանուով վերցնում են կոմիտայարակային թատերախոսի գործերը, որովհետեւ կիցնում են, պսիթիւն գրաբարութեամբ և Լուսինարու սկա սփութեամբ պէն շարաթ թուսարարում են թատերախոսը կապարակութեան ծաղաք:

Ռուսերէնան թատրոնները լուրջ կապարակութիւն չի գտում:

Իսկ խորհրդային ժամա՞ղը: Այդ մարտի կարեւն է և՛ Հասարակ գրել, և՛ մի քանի կոտով թողարկել ու անցնել: Թարակից մէրթին ձեռք:

Մասնաւորութեամբ և գորտարարութեամբ գծար թէ մի որեւէ ժամու կարողանալ մըցի խորհրդային ժամուրը կուս և, ծանաւանդ, հայտատու ժամուրը կուս:

Պարզապէս խոսքի վերահսկիւն ու արժեքի ցնիթ է նպատարում: Ոչ մի Կուսար, ոչ մի փոստարութիւն չունի կայ ընթերցողը, երբ ձեռք է առնում խորհրդ. որեւէ թիւրթի: Եւ այդ թիւրթիցը թուս չէին կարգաւոր. կիթ կարէ՛ կարգաւոր այլ քան լինէր և երկրորդ, եթէ արտասանման յարկը շարկին: Բոլոր ընթերցողները սուր ընդ մէջ են կարգում, թիւրթ կարգաւոր՝ այլ քան են աշխատում դուստի, ա՛խ, ինչ որ կրկնց արտն ծածկի է, ինչ որ սպաղարում են...

Չկայ ժամուրի, խոսքի, խցի, Կուսարութեան, ընտարութիւններ և կարծիքի պատուութիւն: Դրանք խորհրդային քաղաքացու ամար սնկան-գնացած երպաներ են, որոնց լինելով և, ծանաւանդ, պատանուով միթիթարում է...

Մշակութային ուղիերի ցրտանքներ մէջ սպողող ժողովուրդ, անսարսիտա չէր կարող գտնու լիննել խորհրդային պիտրեւուրդ ճշխարակութիւն:

Ի լրումն վիճել տամ ասաններ, մի թէ էլ կտեղ ասանց խորհրդային կարգերում գոյութիւն ունեցող Հասարակական բարբեր լլա, այս անցնեց ժողովուրդան զգուհութեան դատարաններին:

Միտաղանք արդիականութեան վիճակ մէջ են մեզու կում նորագոյն և հին սերնդի միջև եղած փոխ-յարաբարութիւնները: Մեծերը երկն Կասակի, փորձարկութեան, կամ կարտիկի նկատմամբ ոչ միայն ցրկում են դուսանիեր յարգանքի ու դատարանքի աննանունի ժողաբարից, այլն ներթափ են նրանց ծաղիկն, Նեպոլեոնին ու արտարարուհիին:

Մնաց ասան այլն որդիական յարգանք, ամուսնական սեր... Կէտի վերաբերուցը, անբարտեան մեծանութիւն, գոնիկի կամուրջութեան, սկա ինչով փոխարեցին կարեւին տարաբարութիւնները խորհրդային շատարարութիւն: Դարերից ծառանկան բարտարական զպագարները մի քանի տարում սղծնեցին ու ստեղ սակ արեւոյն:

Անուստանում են ու անուստանում, ինչպէս ասաները անկերից թուայ Ծարկեան երկու-երեք տա-

մէջ նախաձեռնութեան օգին և ծուլարքն նրան: Նա ժամանակ է, որ եկէ իրեն արած լոյս կրկին սկսի մշակել, մի զեղեցիկ որ արից կը խնն և կը սան ուրիշէ: Իսկ սասցող ժամանակ է, թէ ինչպէս ուրիշէ գրեթեզով սննցրած աշին կամ մշակած լոյս յայտ տուցին ինձ, ի՛նչ նրախնիք, որ միշտ ինձնից շնն իմ և ուրիշին շնն սայ: Ը. երկու զեղեցիքում էլ ստուժում է զիշուացին:

Այլ բոլորից յետոյ ամենից ցտաւին այն է, որ, ինքզ, ամբողջովին մերկ ու սպժում զիշուացիութիւնը բաժանել են երեք կարգի: Նա, որ ունի մի գոյն կց և երկու կով ու մի բանի ոչխար՝ պատկանում է ստաւին կարգին, և, ուրեմն, Ժամագործ է: Այն զիշուացին, որ ունի մի երկու կով և երկու-երեք այծ, միջուկ է: Իսկ մի անասուններ չունի, նա շատու է:

Ժամագործի չգտանալու, շատարանի ստալ սնն-իճուս (ցիտական պաշտօնէութեան անյի ցան 95⁰⁰ - 15-րդ միշու 80⁰⁰ - սասցող պատանանի զրու-թիւն, ի Նարիկ, զուացուցիչ չէ կարող լինել):

Գիշուացին գրում է, որ ինքն և կերակրում ինձու-կու թիւրիքատաների այն նահայտնական բանակը, որը խորթ է իրեն, անհարպաս և... ժամանակաւոր:

Նա նահանում է, որ սարսիճին և նահանական կերպով կենն են իշինուս իր գրա և, կարեւն, ծաղիւ-լով զիշուացուն՝ իրենք իրենք անանում են զիշուացի-կան կտակարարութիւն...

ԻՂՃԻ ԱՅՍՏՈՒԹԻԻՆԸ

Եկեղեցու և կենդանութեան զժամ արած իրենց ինչպար պայտաբը նայ քաշէկենիքը նացքին մինչև անկնթութութեան:

Ծաղը, նայուցիներ, կենդանիներ և նպարս-կանութեան գրա կատարած յարմարութիւնները, կրօնա-կան սրբութիւնները սրբապղծել և այլն, սկզբնական սարկերնում, միտցալին ներկայացումներ թնոյթ կէն ստացին: Այս կամայ-կամայ մեղմացրին այդ զանգործութիւնները, և նպարսկանութեան օճիք մի թիչ թուին սարտ: Մի թիչ ննք ստում, որովհետև այն ինչ որ զնու և շարանակում է, էլ ինքսական է ցագարտար ստուլ նամար խորհրդային կարգերում խլիճ պատուութեան ժամին:

Եկեղեցիով անասնացուցիները, կրօնական օճով մտնելու թաղողները և միքտութիւն կատարողները, կենդանի յանարողները և այլն՝ նկատողութեան աստիպան են և, յանաթ, զարծազնութեան ենթակայ:

Մինչ Արքեթիանում և Վրաստանում վրացի և թուրք կամակերաններ կրօնի և կրօնադրոյի միքտ-րեմար պարեմութեան սարմանները, սուրտա-բան, զուրս շնն զայն: Միկու ամիս առաջ կիճում-նում, իմ ներկայութեամբ, նայ կոմսոյունիցից եր-կուս կաթողիկոսին նկատելով՝ սասցին. «Տօժակը ցալիս է»...

Անշուտ, մեզ յայտն է Վկաս կենդանու գոյու-թիւնը, որի զլուի բերողը կուս խորհրդային կիտա-նութիւնը:

Դրա նամար նրանց յաճուցից զործիք զարմնէ: Ինձից վարպետիկ նման ժամանակակիցներէ: Երկու-տանութեան սերմանուկ նամար նրանց յարմարագոյն մէկը չկար, յայտն էր, զրամագոյտութեամբ, կար

կողմ նուս կենդանիլով և այլ զարմարութեամբ, որը կիճանակէ մի երկուսարգի կիճը ինձից՝ նրա խն-յարարութեան պատճառ կուս: Ը. Ինձից վարպետիկ միշու նայտ էլ Ակաշի կրօնական բանի նաւասարքի զարմարութիւն է:

Եկեղեցու և նպարսկանութեան պոյտպատու-թիւնը շննք յանն անում: Եկէ կանչ ստանք արգին ննացած այլ ինչպի գրա, միճանք նրա նամար, որ լրացնելը մեր ինչպի պատանանքը, որոնք առթի են ծառայում ժողովրդական զանգոյն խաւրթի զգու-նկու խորհրդային զարգացումութիւնը:

Նայ զիշուացիութիւնը իր նահանգներին և զգու-նութեան իրեն պայտաբը անց անցան սեղաններէրի Մեծօրոշուութեան ժամանակ, կըր գիտաարկայ նու-լով կտակարարութեան լիզայ կերպով պատկանու նպատակով կիճանին զնայ արկային մի ուղտոր-թեմար և բայտութեամբ, որպիսի կիճաններ չէր տեսնի իր կիճանութեան օրք է վեր:

ՔՅԻՆՍԸ

Նայ զրամագլխի և նայիական սպառան աննուս կուսողի ու գոնուութեան զնով սուսացում և նաբը-սայտան այս ցոյտաբը, նայիական վերածնութիւն և նայ ժամար զարգացման կրթման այլ կենարներ, որ զարթունական թակասները ի վեր մուտը են տան և երկարուն կենք սասցին նայիական մշակոյթ յա-լուրպան սպանկիքը՝ միկուս, Վրասիւն, Արմա-րացիք, Վերուրար, միլանք, միլարն, միլարն, միլարն, Վերդիք, միլարսարք, Վրոկաթ նայի Բարե-զորմական Ընդհարութիւն, Վրոկաթ նայի շրտա-յակչական Ընդհարութիւն, Վրիճիլիս նայ Կանոց Միկու Ընդհարութիւն, Վնայունայ Միլութիւն, Վեր-սիսան և Յովանան զարգիւն, թարտ, կամու-տութիւն, զրգանութիւն, այտոր խլանի պատկեր և ներկայացման է իւ Քիճիլիս նայ սպանկութիւնը նայ զու և կը լինի, եկէ իրան Բարեկեն նայիտար, իր վասակով սարկու, եկէ նրան նոր, կատարչա-դրման մեքեր, սպանի կամ ստուղանի մանա-պարտերով նարկարքին նուսուս, իրենց սեղը թու-կելով զարգիւն ցիտական ակերին զրացիներն:

Ազգիքի իրաւաւաստութեան և նահարչութե-ան անուով կըրու կամութեաններ զրով և այլք ստալ աւա թէ ինչպիսի Վնայունութիւն և Վնու-րալիութիւն և ոքրում Վրասսային և Անդրովկաթ մարչապաք Քիճիլիսում:

Նարինի Արտիստական և նայ զրամատերիկ սե-լուկանութիւնը կըր թարտում շարմական վից որ կերկայացուցի են լինում, — 1 որը մարչական, մէկ որը թուրքական և մէկ որը... նայիական, թէ ցու-դարի սպանկանութեան զրթի կըր նայի են: Վնայական թարտիկ ստարկան թիզին է 120 նայար բուրի: Վրացական սպանի արգին է ստարկան 120 նայար բուրի, իսկ նայիականը... 16-100 բուրի:

Բայտը յաւարտ լինելը յայտնանում են վրա-ցական զարգիւններ: Նարինի կենդանութեան զարգիւններ մութ, իտան և խարտու նկարներ նայ կրկաններն են յաւարտան: Վրացական զարգիւններ սննն մի զաւարտում նուսում է 16-20-23 սպանկան, նայիական զարգիւններում 60-70: Վրացական բուր

գարօցները անբող թեղչին նորում է պետութիւնը, իսկ նազ գարօցները անկարգօք ծածկօքը նպաստում են թուշկներով և կամարոս ներքառութիւններով:

Մինչ նազ երեխաների մի սուսօք ժառը տեղ չէին: յայտարարում գրեւոր է գաղտնից, նազք ստաշ-նորգարանը չէնձամ տեղաւորում և թուրքական տեղ-երկում գարօց: Իսկ ներքառանս գարօցի մոր չէնձը ճրագարան գորտները է վերանում:

Նազ գեղ, էրի նազ եւ կամ գեղի վարչարէն չէրեւոս, այդ զնկարում անմիջօրը և քո վիճակը, էրի նարեկ պարանից քեղից ճանկ Քիթիսի որևէ չիւան-դանց, երկաթուղային գլուսեանակ, աստիճանատան և այլն: Մտորականութիւն և, միջև իսկ, նազքանց: Եւ վարչից չէն է թուշկում իրեն կամօք — անտարցի մեր երեքերց:

Քն թուշկում, միջև իսկ, գլուսեանութիւններ յա-րուպանե նազ կամարաների գեժ, որոնց ըստ յար-մարութեան և նարարութեան քայք են առկա ներ-անի նաւապարէ:

Քիթիսի անտարական գառը, արեւելաուարս, մի գլուսեանուարս, նազ է: Տուրքերը նշանակելիս վարչի ճեմարները ստաշնորցում են միևնոյն որկերով, այլքներ նուստար չափով սուրքեր են նշա-

նակում թէ նազ և թէ վարչի անտարականները վա-սակից, սուրքերութիւնը նրանում է, որ նշանակ-ւոյց չնայ, երբ վարչին ու նաջ գեժում են առկա տուրքը թիթեանցելու նաւար, ստաշին ինքերը յարգում է, իսկ երկրորդները՝ մերժում:

Այնուամենայնիւ լինեց անկեղծ և չուրանուց վարչիներ առանձնութիւնները, Անբող Մտորգարան Միւսթեան մէջ էրի կայ մի նաւազական, ինչուսորն և գրեթէ անխաբ նաւազականութիւն, քս վրաստանի նաւազականութիւնն է:

Վրաստանում զուգ կը տեսնեց իսկական ազգային սպից պետութիւն և ամէն շալապիտում, պետական ու նաւարական ըստ գործունակութիւնների վաջ կը նկատեց վարչական կից և զբոժ:

ՎՊշուշուց իրեր ամէն, — յարարարում է գեր-նաւազին: Եւ Վալա Մազարթիկեան — կաշնում է վարչին:

Եւ կարց սերով սերում է իր նաջներին ու մազ-վորքը: Ի՞նչ փոքր, թէ նքարք Ռաւերայեղեանի մէջ է նաւարում:

Իսկ նազ կամարեալ՝...

ԵՐԲՄ

ՆԵՐՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԵՒ ՋԻՆԱՔԱՓՈՒՄ

10 անդու. Գորխ

Յանգանային ձերբակալութիւնները ժառեի ար-չիկ գրում է մեր: Երանք սփռուցին արուս. 12-ին, ամէն տեղ, և կատարուցին շատ թառախումբ: Ան այժմ յայտնի են ձեռնուայ իւրը: Կարանից ձերբա-կալում են 67 Նոգի, Միտանից՝ 204, Գեճկուցից՝ 10, Բուն Յանգանայից՝ 201:

Ձերբակալութիւնները լնա գուրիբնոց կատար-ւում են և արարներ: Կարանից արարում են 6 Նոգի, Միտանից՝ 33, Գեճկուցից՝ 7, Բուն Յանգանայից՝ 30:

Ձերբակալութիւնները արմինս ուժգուսկանք ու թան, թիւնեղով կատարելին, որ մոգուրքը անա-րիկից, շտեղը՝ թաղան առանձին՝ փարան լնանը: Փարանիւնները թիւք 500-ից պակաս է:

Միտանական սփռուցին իրա թուգորութիւններ և զնիք որտեւում. մոգուրքի մեղքից իշում են, ինչ որ քանակ են, Արտաթարգմանիք կատարելու է: Ըստ Երթիկ պաշտանական անձնութիւնները, մոգուրքից անկան են՝ Կարանում 401 լայնան և ասրանուս, Գեճկուցում՝ 1760: Միտանից և Բուն Յանգանայից անտան զնիքներ ճիւս շտեղից կարելի լնալ պարեմ, թայք յայտնի է, որ Գորխում մի որսւմ մէջ փաշայում է մտա 2001 լայնան: Անտարարով, մոգուրքից իշում զնիքներ արշտում են: Բուշկիկները արով կարող են յարուրդին նաւազան լնան, զանգարաններն արար-վին գլուսեանում է...

Ձերբակալութիւնները և գլուսեանութեան պատ-ճար տարանց թայտարում են նրանով, որ յարչարա-լին իշխանութիւնը փարանում է գրով պատերապէց և նարով իշխանութեանը, ստար և արխանում և երկերը: Մարջի վառարար անձերից:

Նաւանանիքը, ձերբակալութիւնները և գլուսեան-

փութիւն կայ և Կարարազում, թայք որտեւ լնան: Միայն Նաւարթի գլուսից ձերբակալում է 17 Նոգի: Կարարազի ձերբակալութիւնները զորքը վարում է զարեճ Կարարազից: Վաճան Մարգեճում և Ա. Եր-րիւնեանի սպանուց:

Ձերբակալութեան և գլուսեանութեան այս վաջ գործում յարչիք: Իշխանութեան սղուսեանում են մի յարք կանանիւս և ուղիճունիսա զաւանաններ: Կո-ճունիսա սրիկանիքից ինչեր նաւախաններ սանուց: Եղուարթ գիւղից՝ Երեմը, Արճունակից՝ Մանուշ-րեան Դերասիւն և Նաւարեան Քիզարը, Սեւարթից՝ ուսուցիչ Երթիւնը, Գառք գիւղացի Նալապետ Սա-կանիւնը, Ռգրանց գիւղացի՝ նախինից փաշտակները Վաճան Կարարեանը և Մանուշը, Երիկուրդից՝ Աւանի Ալաւանուր, Երեճ Կարարեանուր, Մուլեց Քարայեան-ը, Լնան Դաւթեանը և Եղիլ Քարայեանը, Գեճկուց գիւղից՝ Գարապետ ՅԵՐ-Մարտիրոսեանը և Արաւշե ՅԵՐ-Մարտիրոսեանը, միլիթրապետ Ալաւեց և զատա-ուր Յալաուուր թիւնուրը անտարեան, ինչը: Արեճ Քարայեանը Մեղուր, Մուլեց Պետրոսեանը Երթիկուց գիւղացի, Յեգո Մարչեճը՝ Գեճկուցում, Ռեգրեմ Անդ-րիկը, նալապէ յեղա Սեղաքոս Թեւանանը, թուրքից չէրան ինքուրով Յաթիքը, Կիւշուրցի միջուս Անդ-րանուրը, անգիլանիկից՝ Կարարեանի Արշ Գրիգորեանը և այլն: Այս թշուառականները, որսիւն լնանց գեղ, ամէն կար խառնում և ճանուրթիւնը են անում:

Ձերբակալութիւնները կատարում են և մեր նարե-ան Արթուրեանը: Միջև այժմ ձերբակալանները թիւք 500-ը սղուսում է: Մտա 700 սարկուցից փառա-տականներ կան, որոնց մի ժառը արաւաանակ և Նալ-գիլան լնանները: Փարսապականիքից ժառ 25 Նոգի վերապարում են կեղծ, երանից 15 Նոգու լնան զնազականաց է. միտանց ընթաց փարան են: Արթու-

խնամով բույնիկներէ ձեռքով գեղակահարած են 58 հոգի:

Ընդհանրապէս, Հայ-Քրդական յարաբերութիւնները լաւ են. երկուսն էլ սաստիկ նշուած են բույնիկներէն և այս Հայք վրտ աւելի ծանծանուտ են: Թուրքերի 45% զինուած է:

Հայ զօրեանքաների վերաբերմանը զգույր Հայերը լաւ ճանաչում են: Ընդհակառակը, Քուրք կամուխանները լաւ են վերաբերում զգույր թուրքերը: Կրտսէր աւելի

ազատ են իրարմէ իրենց ծոցը զարկելու և վերջերս միայն, կենտրոնից սուղանալով Կրտսէրի կիսակ վրտ, սկսեցին Հայտնի և ձերբակալել Հարուստներին և թշուարներն և կատարեցին զնպակատարութիւնները:

Հայ և Քուրք կամուխանների փոխադարձ վերաբերմանը լաւ չէ. կասկածուած են իրար վրտ և ընդհակառակ իմաստով իմաստով: Թուրք կամուխանները Հայտնուարում են մասնաձայնակցութիւն և, առհասարակ, քաջաբերում են ազգային ոգին: Հայերը՝ ընդհակառակը:

ՉԵՐԲԱԿԱՒԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆ ԵՆ

Հնկաներն Յի նամակով մեզ գրում են Հայաստանից: —

Ճերբակարութիւնները զին շարունակուած են: Հազարուած են քաղաքից տեղեկութիւններ. գեղերում և քաղաքներում ձերբակալուածներ կան Քուրք 800 հոգի: Բոլորն էլ ձեռքադրուած են միևնույն կերպով — զինք են պահած: Վնասարկապատից բանտարկուած են 48 հոգի, աստուցներէն 18, Ալտարակէն 25, Մազկանուորի 14, Կասախէն 50, Գամալուի 17, Գարապետապետի 28, Արարատից 17, Շիրակից 31, Գիւլիստանի 16, Կարաբ. 7, Լուսաբ. 18, Զանգեզուրից 450, Մանգիստանից է, Երևան քաղաքից 80, Յայրապետապետից 18, Երզրատից 18: Այս թիւերը զին գործակալն ընէ:

Բացի այս, կան մեծ Քուրք ձերբակալուածներ չորսընեքում՝ օրինակ, Յազնան գիւղում կայ քանդակարար 54 հոգի, որնք բոլորն փակել են մի գոմում, որտեղ կան կրպակ առնուածներ: Այդ գոմում երեք տեղ կրպակ են վառուած: աստուգի շուրջ է: Առաստանները աղբից բարձրանուած է հող ու փոշի: Շեղծ անկարելի է լինուած. եղն 58 ուղտաբախտներ զնկարել: Այդ-Քուրք գիւղում, բացի այս տանտաններէն, ձեռնուած են քանդակարարներ, Տրտան ընդհակառակից մի աստուգի բանտարկուած մասնաձայնակցութիւն 4 կան: Անքաղաքակալուածները զինք են պահուելու: զնկարարներն ձեռնուած և գրեթե փակուած են, մինչ Քուրքերը իրենց կողքին ետակով պիտուած են: Այսպիսի մտն կայտնուած մէջ է երկիրը...

ԳՐԱՅԵՆԱԿԱՅԱԿԱՆ ԸՆԿՆՈՒՆԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հ Ր Ա Տ Ա Ք Ա Վ ՈՒ Թ Ի Ի Ե Ն Ե Շ Ի

Յուսան, օրաթերթ, Փարսից, ասորեկան 140 ֆրանկ Ալիք, օրաթերթ, Սիւնիսի, ասորեկան, 250 արաբական Օր-Օր, օրաթերթ, Աթէնք, ասորեկան, 240 արաբական Ազգակ, Յոսեփայ, Ռէյսոսի, ասորեկան, 60 քուրդ

ԳՐՐՕՇԱԿԱՆ Ի ՀՐԱՍԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ

Փրանս. Փր.

- 1. Վարդանան 8 Փրանկուր
- 2. Մեծ Երզրատիցի զնկ զաստուգարարութիւն 3
- 3. Վիթուրի բացի, Վարսակի 2
- 4. Հարապետապետի, Սիւսիսի 3
- 5. Հայրապետապետի և Երզրատ, Ե. Երզրատից 2
- 6. Փարսեական զնկարարներ, Անդրանիկ 2
- 7. Վարդանան և Փարսից, Փ. Կաստուր 2
- 8. Այրապետ Սերաբ (կենսագրութիւն) Ս. Մ. 2
- 9. Սարապետներ զարժեք Հայ զասի մասին 2
- 10. Մարտիպետական նամակներ, Ա. Արարատիցի 3
- 11. Երազուցի մեզ ինքնապատմութեան 2
- 12. Ընդհանուր կրթութեան թիւերի կենսակալ, Փր. Ժ. Օլիվիէ, քարտ. Առաւ 2
- 13. Ազգայն ընկերներն, Ա. Արարատիցի 1
- 14. Համաժողովրդական բանակ, Մ. Արարատիցի 1
- 15. Վերանորոգ Հարապետապետի և մեր գիրքը, Մ. Արարատիցի 8

- 16. Հոսեփայ, Առլի 8
- 17. Հայր. Երզրատի նախապետութիւն, Նոյնի, Ա. Յուսան 8
- 18. " " " " " " " " " " 8
- 19. Արարատ Քիթէ, Նոյնի 8
- 20. Բողոքը Երզրատի գոմառութեան մէջ, Նոյնի 2
- 21. Հայաստանի անկարգութիւնը, Ա. Նախապետի 2

Այս Երազուգարութիւնները տեսնուած Համար զնկ Երզրատիցի Կարտից 3, Ave. Beau Séjour, Genéve. (Suisse).

Եւն տեղը կարելի է զնկ Երզրատի նորագր. ասորեկան նամակները, Քարապետի ասորեկան 3 քուրք:

Հ-Ե. ԳՐԱՅԵՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ՄՈՒՄՈՒԹՅՈՒՆ

- Գրուած, անապիթ, Փարսից, ասորեկան 25 ֆր. կամ 2 քուրք.
- Հայրակի, օրաթերթ, Բասան, ասորեկան 8 քուրք.
- Յասարայ, օրաթերթ, Գաւիթի, ասորեկան 150 եր. զնկարար.
- Արաբ. օրաթերթ, Մաթիս, ասորեկան 550 լիւր.
- Հայրակի, անապիթ, Բասան, ասորեկան 3 քուրք.
- Նոր-Լուսնի, շարաքարներ, Թեւրիզ, ասորեկան 2 թուրք.
- Ապարից, շարաքարներ, Յերզն, ասորեկան 1,50 քուրք.

ԲՈՎԱՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ

Տարածանայր (Իմաստագրական)	331
Հայկական հայրեր և հայ բարեկեցիկներ* (Գ. Սուսիս)	335
Անբարակալարիւն, բանաւ, տեսար (Աշուտ)	338
Նշանք էլ եմ տեսում. . . (Գ. Մարտիրոսեան)	343
Ազատ հասակներ (Վ. Սուխոմոլին)	345
Թուս-Անգլիական հասկանալաւարիւնը Արեւիքում (Ա. Արեւիքեան)	347
Թուրքիայ շուրջ	341
ԲՎՈՒՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ	
Կարիքի բուռնցի տակ	344
Անբարակալարիճներ և զինարարում	351

Հ. Յ. ԴԱՆՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆ
ՎԵՐՋԻՆ ՀՐԱՏԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

«ՅՈՒՐԱՐՈՒՆ»-ի երես.

Դանիակարիքեան քաղաքական ուղիք, Վ. Հասարակեան, 1 էջ. դար.

Հայ միտքը, Ե. Ճարտարեան, 3 էջ. դար.

Համայնակարարիւնը և համայնարարիւն յեզրափոխութիւնը, Մ. Վարդապետեան, 12 էջ. դար.

«ՀԱՅՆՆԻՔ»-ի երես.

Փրիստ. Միքայելեան, Ա. Ահարոնեան, 50 քէն.

Ս. Ջաւարեան, Մ. Վարդապետեան, 50 քէն.

Ձ Ա Ր Ե Ի Ա Ն Կ

1) Միացեալ Անկախ Թուրքիայ կամ ԻՊՆ կը ծրարեն Թուրքիոյը

2) Կրճա՛նք հայտնի բուրբիմ հետ
Երկու զիրքը Իրասն 16 Փր.

Կարելի է ստանալ «Երասն»-ի և «Նարեկեցի»-ի ժընցով:

« Գ Ր Օ Ծ Ա Կ » - Ի

Քիչ արժէ 2Փր. 50 սահա.

Լ Ո Յ Ս Ց Ե Ս Ա Ի

Գ. ԳՐԻՋԱԿԱՆԻ

Հայ քաղաքական մտքի զարգացումը և

Հ. Յ. Դանիակարիւնը

Հրատարակութիւն

Մասնաշաղկ «ԳՐՕՇԱԿ»-ի Ձ 1

Գրե՛ք Ճարտար և Արեւիք Ո Փր. Ամերիկա, Եզրագրատ, Պարսկաստան և Անգլիա ՅՈ քէն. ուրիշ երկրներ՝ 3 Փր.

Մասնաշաղկ Համար զիճէ L. Kevonian
208-bis rue Lafayette, Paris.

«Նարեկեցի»-ի Իմաստագրական, 13 15 Shrewsbury St, Boston Mass.

« Գ Ր Օ Ծ Ա Կ » - Ի

ԻՍԼԱՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՍՏՈՒՆՆԵՐԸ

* «ԳՐՕՇԱԿ»-ի ասրեկեան բանեցիկն է Ճարտարի, Յուստատանի, Բուլգարիայի, Խուսմանիայի, Ելուպական այլ երկիրների, Սերպիայի և Պարսկական Անգլատականի Համար՝ 26 Փրանս. Փրակի:

Անգլիայի, Ամերիկայի, Եզրագրատ, Պարսկաստան, Միջագետքի, Պարսկաստանի, Հնդկաստանի և մնացած բոլոր երկրների Համար՝ երկու դուրս:

Բաժանորդագրելի կարելի է Երասնի շուրջ անժողովի:

«ԳՐՕՇԱԿ»-Ի ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆ

Վերջին անգամ ըլլալով՝ կը յայտարարէ, որ բաժանորդագրութիւնը բացարձակապէս կանխիկ է: «Գրոշակ» ստանալ կամեցողը պէտք է սկիզբէն իսկ վճարէ իր բաժանցիկը՝ դրամը փոխարքելով ուղղակի մեր հասցէին կամ յանձնելով տեղական գործակալին:

Մեր գործակալներում եւս կը խնայենք ի հնկատի ունենալ այս պայմանը: «Գրոշակ»-ի հրատարակութեան միակ ազդիւր բաժնեկրհարք է, հետաւար, լնքերգրակներ պէտք է հիշատակեն մեր գրածը՝ ժամանակին կատարելով իրենց պարտականութիւնը:

« Գ Ր Օ Ծ Ա Կ » - Ի Հասցէ՛ն՝

Mre S. AGOPIAN.

8, rue des Gobelles, S. Paris (13^e)